

Vanhemmuuslaki

Lausuntotiivistelmä

Oikeusministeriön julkaisusarja 2021:23

Vanhemmuuslaki

Lausuntotiivistelmä

Oikeusministeriö Helsinki 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Oikeusministeriö

© 2021 tekijät ja oikeusministeriö

ISBN pdf 978-952-259-819-6

ISSN pdf 2490-1172

Taitto Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Föräldraskapslag Sammandrag av utlåtandena

Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2021:23	Tema	Betänkanden och utlåtanden
Utgivare	Justitieministeriet	
Författare	Joanna Grandell, specialsakkunnig	
Språk	Sidantal	finska 49
Referat	<p>Bakgrunden till beredningen är regeringsprogrammet för statsminister Sanna Marins regering där det står att moderskapslagen och faderskapslagen ska slås ihop till en föräldraskapslag.</p> <p>Utkastet till regeringens proposition skickades på remiss i mars 2021. Ministeriet fick in sammanlagt 56 utlåtanden.</p> <p>Det ansågs nödvändigt och aktuellt att göra ändringar i föräldraskapslagen. Den föreslagna ändringen som går ut på att tidsfristen på 30 dagar efter födseln för förhandserkänt föräldraskap slopas stöddes i huvudsak av remissinstanserna. Även sloandet av barnatillsynsmannens skyldighet att ge en utredning i så kallade klara och rutinmässiga fall där föräldraskapet har erkänts på förhand samt barnatillsynsmannens skyldighet att väcka talan för att bekräfta föräldraskapet fick brett stöd.</p> <p>Den föreslagna ändringen som förlänger tiden för att väcka talan för att upphäva föräldraskap i vissa fall fick brett stöd av remissinstanserna. Det anses fortfarande nödvändigt att justera tidsfristerna för att väcka talan men några remissinstanser anser att tidsfristerna bör slopas helt. En del föreslår också att det i högre grad bör göras bedömningar av vad som är barnets bästa.</p> <p>Förslaget som handlar om assisterad befruktning för kvinnliga par delade åsikterna i någon mån.</p> <p>Vissa instanser föreslog att bestämmelserna ska kompletteras så att det vid behov går att utreda och fastställa moderskapet också för den mor som fött barnet.</p> <p>En del ansåg att utkastet är otillräckligt och föreslog en mer omfattande totalreform. Många anser att lagstiftningen bör utvecklas i fråga om transpersoners föräldraskap. Det bör dessutom också undersökas om det ska bli möjligt att ha flera än två juridiska föräldrar.</p>	
Nyckelord	familjerätt, moderskap, faderskap, föräldraskap, assisterad befruktning	
ISBN PDF	978-952-259-819-6	ISSN PDF 2490-1172
Ärendenr.	VN/5966/2019	Projektnr. OM025:00/2019
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-819-6	

Sisältö

1	Johdanto	6
1.1	Tausta	6
1.2	Pyydetyt ja saadut lausunnot	6
2	Yleistä	7
3	Luopuminen 30 päivän peruuttamis- ja kiistämismahdollisuudesta	14
4	Ennakkotunnustamista koskevien asiakirjojen käsittely	17
5	Vanhemmuuden selvittämisen käyttöala ja selvittämisen keskeyttäminen	23
6	Vanhemmuuden vahvistaminen oikeudenomistajien suostumuksen perusteella	26
7	Vanhemmuuden vahvistaminen tuomioistuimessa	28
8	Vanhemmuuden kumoaminen tuomioistuimessa	29
9	Hedelmöityshoidot ja naisparien valinnanvapauden laajentaminen	34
10	Muita huomioita	40
Liite	46

1 Johdanto

1.1 Tausta

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaan äitiys- ja isyyslait yhdistetään vanhemmuuslaiksi.

Eduskunnan lakivaliokunta on mietinnössään (LaVM 1/2018 vp) äitiyslain esityksen käsittelyn yhteydessä asettanut velvoitteen selvittää hedelmöityshoitolain 16 §:n 2 momentin muuttamista siten, että naisparin hedelmöityshoidoissa voitaisiin käyttää myös sellaisia siittiöitä, joiden luovuttaja voidaan vahvistaa lapsen isäksi.

Luonnos hallituksen esitykseksi on valmisteltu virkatyönä oikeusministeriössä. Esitysluonnoksen pääasiallisena tavoitteena on äitiys- ja isyyslakien tekninen yhdistäminen. Samalla ehdotetaan tehtäväksi lakien soveltamiskäytännössä ilmenneet tarpeelliset tarkistukset.

1.2 Pyydetyt ja saadut lausunnot

Esitysluonnos lähetettiin lausuntokierrokselle maaliskuussa 2021 ja lausuntoja pyydettiin 7. toukokuuta 2021 mennessä 76 taholta. Oikeusministeriö vastaanotti 45 pyydettyä lausuntoa, minkä lisäksi 11 muuta tahoa toimitti lausunnon. Lausuntoja saatiin yhteensä 56. Lisäksi kolme tahoa ilmoitti, ettei heillä ole lausuttavaa tai että he eivät anna lausuntoa. Lausunnonantajien luettelo on tämän tiivistelmän liitteenä, ja lausunnot löytyvät Lausuntopalvelusta (www.lausuntopalvelu.fi). Tähän yhteenvetoon on koottu hallituksen esitysluonnoksen ehdotukset ja niistä saatu palaute. Lausumia on tiivistelmää varten lyhennetty ja ryhmitelty uudestaan.

2 Yleistä

Isyys- ja äitiyslakien yhdistämistä yhdeksi vanhemmuuslaiksi kannatettiin laajasti (mm. *Suomen Kuntaliitto*, *Miessakit ry*, *Trans ry*, *PPSHP-OYS*, *lapsiasiavaltuutettu*, *tasa-arvovaltuutettu*, *Naisjärjestöjen Keskusliitto*, *Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri*, *Kansaneläkelaitos (jäljempänä Kela)*, *Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos (jäljempänä THL)*, *Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (jäljempänä Valvira)*, *Vantaan kaupunki*, *Mannerheimin Lastensuojeluliitto (jäljempänä MLL)*, *Helsingin kaupunki*, *Helsingin käräjäoikeus*, *Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (jäljempänä Tane)*, *Suomen Lakimiesliitto*, *sosiaali- ja terveysministeriö (jäljempänä STM)*, *Tehy ry*, *Suomen ortodoksinen kirkko*, *Digi- ja väestötietovirasto (jäljempänä DVV)*, *Lastensuojelun Keskusliitto*, *Oulun käräjäoikeus*, *Turun kaupunki*, *Suomen UNICEF ry*, *Väestöliitto*, *Naisasialiitto Unioni*, *Monimuotoiset perheet -verkosto*, *Suomen Setlementtiliitto ry*, *Trasek ry*, *Seta ry*, *ulkoministeriö (jäljempänä UM)*, *Naisjärjestöt yhteistyössä*, *NYTKIS ry (jäljempänä NYTKIS)*, *Suomen Asianajajaliitto*, *sisäministeriö (jäljempänä SM)*, *Lastenvalvojat ry*, *valtiovarainministeriö (jäljempänä VM)*, *yhdenvertaisuusvaltuutettu*).

Uudistusta pidetään ajankohtaisena ja perusteltuna (*STM*). *Suomen Asianajajaliiton* näkemyksen mukaan ehdotuksessa on onnistuttu saavuttamaan tasapaino keskenään ristiriitaistenkin tavoitteiden välillä. Usean lausunnonantajan mukaan uudistus selkeyttäisi ja yksinkertaistaisi vanhemmuutta koskevaa sääntelyä, mikä helpottaisi lain soveltajia käytännön työssä (mm. *Suomen Lakimiesliitto*, *MLL*, *apulaisoikeusasiamies*, *Länsi-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri*, *Helsingin kaupunki*, *tasa-arvovaltuutettu*, *SM*).

Suomen Lakimiesliitto: Ehdotettu laki edistää yhdenvertaisen kohtelun toteutumista. Äitiyttä ja isyyttä ei ole tarpeen käsitellä eri laeissa, joten niiden yhdistäminen yhdeksi laiksi on perusteltua. Esitys helpottaa myös tiettyjen erityistilanteiden huomioimista lakiteknisesti ja yhdenmukaistaa käytäntöjä esimerkiksi äitiyden ja isyyden selvittämiseen liittyvissä tilanteissa. Äitiyden vahvistamiseen on nykyisessä lainsäädännössä liittynyt lakitekniisiä haasteita, ja lakiesitys parantaisi tilannetta suhteessa nykyiseen lainsäädäntöön.

Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiirin mukaan esitys helpottaa tiettyjen lakiteknisesti haastavien tilanteiden käsittelyä siten, ettei juridista äitiyttä ja isyyttä käsitellä eri laeissa.

Monimuotoiset perheet -verkoston mukaan tämä mahdollistaa lapsen perheoikeudellisten suhteiden tarkastelun kokonaisuutena sekä lisää lainsäädännön sisäistä johdonmukaisuutta.

UM pitää isyyttä ja äitiyttä koskevan sääntelyn yhdistämistä yhteen lakiin kannatettavana. Lakien yhdistäminen selkeyttää oikeustilaa ja mahdollistaa yhtenäisen soveltamiskäytännön. Myös yksittäisiin säännöksiin ehdotetut muutokset ovat perusteltuja ja kannatettavia, ne selkeyttävät ja sujuvoittavat prosesseja ja parantavat näin ollen myös asianosaisten, ja erityisesti lapsen, asemaa.

Lisäksi yhteiseen vanhemmuuslakiin sisältyvää symbolista merkitystä pidettiin tärkeänä tasa-arvoisen vanhemmuuden kannalta (mm. *MLL, tasa-arvovaltuutettu, Lastensuojelun Keskusliitto*).

MLL:n lausunnon mukaan lain soveltaminen helpottuu, kun vanhemmuuden määräytymistä koskevat säännökset on koottu samaan lakiin. Lisäksi yhtenäinen vanhemmuuslaki edistää tasavertaista vanhemmuutta ja erilaisten perhemuotojen huomioon ottamista.

Tasa-arvovaltuutetun näkemyksen mukaan yhteinen laki voi myös tukea ajattelutapaa, jonka mukaan vanhemmuuden merkitys on yhtä tärkeä riippumatta vanhemman sukupuolesta.

Toisaalta *Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä (jäljempänä KD eduskuntaryhmä)* ehdotti vanhemmuuslain tilalla isyys- ja äitiyslakien kehittämistä ja korjaamista niiden omista lähtökohdista katsoen ja omina lakeinaan.

Esityksen sukupuolineutraali muotoilu äitiys- ja isyys-nimikkeitä lukuun ottamatta saa useassa lausunnossa myönteistä palautetta (mm. *Seta ry, Väestöliitto ry, Suomen UNICEF ry, Lastensuojelun Keskusliitto, tasa-arvovaltuutettu, Naisjärjestöjen Keskusliitto, THL, Trans ry, Sateenkaariperheet ry, yhdenvertaisuusvaltuutettu*). Muutama lausunnonantaja pitää lisäksi tärkeänä, ettei isyys- ja äitiys-nimikkeistä ole kokonaan luovuttu. Tätä pidetään muun muassa lain selkeyden ja äitiyden ja isyyden erilaisten määräytymistilanteiden kannalta perusteltuna ratkaisuna.

KD eduskuntaryhmä katsoo, että lainsäädännössä lähtökohtana tulee olla selkeän ja hyvin ymmärrettävän lainsäädännön luominen. Tärkeää on huolehtia siitä, ettei soveltaessa ole epäselvyyksiä lain sisällöstä. Näin ollen sääntelyn selkeyden kannalta pidämme välttämättömänä, että lainsäädännössä säilytetään termit isä ja äiti, kuten lakiluonnoksessa on tehty. Asiassa ei ole tarkoituksenmukaista, eikä myöskään tule olla itsetarkoitus, pyrkiä luomaan mahdollisimman sukupuolineutraalia sääntelyä edes siinä määrin kuin nyt esitetään, koska äitiä ja isää koskevat sääntelyt eroavat toisistaan jo pelkästään biologisista syistä.

Lastensuojelun Keskusliitto: Lakiluonnoksen tavoitteissa kerrotaan, että tekstistä on pyritty tekemään sukupuolineutraalia ja korvaamaan sukupuolisidonnaisia ilmaisuja neutraaleilla termeillä. Keskusliiton mukaan tämä muutos on tehty kuitenkin hyvällä harkinnalla niin, että lakiteksti on ymmärrettävää, täsmällistä ja saavutettavaa. Lapsen arjessa tärkeät nimitykset ”äiti” ja ”isä” on säilytetty, mitä myös kiitämme.

Suomen ortodoksinen kirkko yhtyy esitysluonnoksessa todettuun näkemykseen pitää kiinni isyyden ja äitiyden nimikkeistä, mutta samalla toteaa, että myös vanhemmuustermin käyttäminen on mahdollista. Kirkko kokee tarpeelliseksi tässä kohtaa kuitenkin lausua, että ortodoksinen avioliittokäsitys perustuu heteroseksuaaliseen, elinikäistä uskollisuutta ja toinen toisesta huolenpitoa korostavaan suhteeseen.

Miesten tasa-arvo ry esittää kritiikkiä sukupuolineutraalien termien käyttämisestä.

Esityksen kattavuuteen ja laajuuteen teknisenä lakien yhdistämisenä ei olla kaikilta osin tyytyväisiä. Esimerkiksi *Lastensuojelun Keskusliitto* toteaa, että vanhemmuuslain uudistuksen jatkovalmistelussa on edelleen hyvä arvioida, onko pääasiassa tekniselle tasolle jäävä lakiuudistus riittävä lapsen edun näkökulmasta.

Muun muassa *Monimuotoiset perheet -verkosto*, *Ihmisoikeusliitto* ja *Väestöliitto* katsovat, että hallituksen esityksen pohjaksi olisi tullut tehdä laajamittainen selvitys erilaisista perhetilanteista. Osa lausujista edellyttääkin, että asia tulisi palauttaa laaja-alaisempaan valmisteluun erilaisten muutostarpeiden ja vaikutusarviointien ottamiseksi nyt esitettyä kattavammin huomioon (*Sateenkaariperheet ry*, *Trasek ry*, *Seta ry*, *Monimuotoiset perheet -verkosto*, *Naisasialiitto Unioni*, *Suomen UNICEF ry*, *Amnesty International Suomen osasto ry (jäljempänä Amnesty)*, *Etävanhempien Liitto*). Poikkihallinnollisen selvitystyön aloittamista moninaisista perhetilanteista kannatetaan laajalti (edellisten lisäksi mm. *Suomen Settlementiliitto ry*, *Väestöliitto*, *MLL*, *lapsiasiavaltuutettu*, *THL*, *yhdenvertaisuusvaltuutettu*). *Lapsiasiavaltuutettu* korostaa, että tulevaisuudessa tehtävässä, laaja-alaisessa vanhemmuuden sääntelyn tarkastelussa tulee huolehtia siitä, että sääntelyä ohjaa lapsen edun ensisijaisuuden periaate. Osassa lausunnoista lisäksi korostetaan vanhemmuuslain toimeenpanon seurannan ja jälkiarvioinnin toteuttamisen tärkeyttä (esim. *MLL*, *Tane*).

Useat tahot pitivät luonnosehdotusta riittämättömänä ja esittivät periaatteellisempia muutoksia (mm. *Trasek ry*, *Seta ry*, *NYTKIS*, *Monimuotoiset perheet -verkosto*, *Ihmisoikeusliitto*, *Sateenkaariperheet ry*, *Miesten tasa-arvo ry*, *Amnesty*). Esimerkiksi *Seta ry* ja *Sateenkaariperheet ry* katsovat, että hallituksen esitys vanhemmuuslaiksi jättää huomioimatta merkittävimmät sateenkaariperheiden ja sateenkaariperheiden lasten yhdenvertaisuuden ongelmat.

Monissa lausunnoissa nousee esiin näkemys siitä, ettei tavoite sukupuolineutraalimman kielen käyttämisestä ole sellaisenaan riittävä, vaan äitiyden ja isyyden sijaan tulisi säätää vanhemmuudesta (mm. *Sateenkaariperheet ry, Trasek ry, Trans ry, Seta ry, Monimuotoiset perheet -verkosto, Ihmisoikeusliitto, Naisasialiitto Unioni, Tane, Naisjärjestöjen Keskusliitto*). Lausunnoissa tarkastellaan muun muassa transsukupuolisten henkilöiden vanhemmuuteen liittyviä kysymyksiä (edellisten lisäksi mm. *Väestöliitto, Suomen UNICEF ry, Amnesty, lapsiasiavaltuutettu, tasa-arvovaltuutettu, yhdenvertaisuusvaltuutettu*). Näissä lausunnoissa ehdotetaan ensisijaisesti terminologisia muutoksia ja toissijaisesti säännöksiä, jotka mahdollistavat vanhemmuusmerkinnän muuttamisen vastaamaan henkilön korjattua sukupuolta. *Lastenvalvojat ry* toivoo lausunnoissaan tarkennusta termistöön sen osalta, miten vanhemman oikeudellisen sukupuolen muuttuminen vaikuttaa termistöön.

Amnesty kannattaa vanhemmuus-termin käyttöön siirtymistä ja vanhemmuuden kirjaamista väestötietojärjestelmään vanhemmuutena. Lisäksi vanhemmuuslaissa on tunnistettava perheiden monimuotoisuus siten, että laki mahdollistaa useamman kuin kahden oikeudellisen vanhemman lapselle. Mikäli vanhemmuus edelleen kirjataan väestötietojärjestelmään sukupuolitettuin termein, on transtaustaisilla vanhemmilla oltava mahdollisuus muuttaa merkintää omalla ilmoituksellaan.

Seta pitää turhan sukupuolittamisen purkamista lainsäädännössä tärkeänä. Korostamme kuitenkin sitä, että pelkkä lakien tekninen yhdistäminen ja sukupuolineutraalin kielen käyttäminen eivät poista niitä ongelmia, joita juridisen vanhemmuuden määrittelemisen isyydeksi ja äitiydeksi aiheuttavat sateenkaariperheille. Tavoitteena tulisi olla juridisen vanhemmuuden määrittelemisen vain vanhemmuudeksi.

Tanen mukaan olisi syytä edistää sitä, että väestötietojärjestelmään mahdollistettaisiin myös sukupuolineutraali vanhemmuusmerkintä. Nykyinen sukupuolittava käytäntö aiheuttaa tarpeettomia haasteita sukupuolivähemmistöihin kuuluville vanhemmille. Esimerkiksi voimassa olevan äitiyslain mukaan lapsen synnyttänyt henkilö merkitään lapsen äidiksi synnyttäjän juridisesta sukupuolesta riippumatta. Järjestelmä lisää myös trans- tai muunsukupuolisten vanhempien lasten alttiutta joutua syrjinnän kohteeksi, jos väestötietojärjestelmään merkityn vanhemman sukupuolimerkintä ja vanhemmuusmerkintä ovat ristiriidassa.

Sateenkaariperheet ry katsoo, että jos ongelmia yritetään ratkaista jollain muulla tavalla kuin tekemällä vanhemmuusmerkinnät ilman sukupuolittamista, voidaan päätyä ainoastaan vaillinaisiin ratkaisuihin, jotka eivät kunnioita itsemäärittelyoikeutta eivätkä muunsukupuolisten identiteettiä.

SM yhtyy esityksessä esitettyyn näkemykseen, jonka mukaan vanhemmuutta koskevien merkintöjen muuttamista vastaamaan muutettua sukupuolta on tarkoituksenmukaisinta selvittää ja toteuttaa transseksuaalin sukupuolen vahvistamista koskevan lain (563/2002) uudistamisen yhteydessä. Toisaalta *Trans ry* ei katso olevan perusteltua siirtää transtaustaisten vanhempien aseman käsittelyä translain uudistusta valmistelemaan työryhmään, vaan asia tulisi lausujan mukaan ratkaista vanhemmuuslain säätämisen yhteydessä.

Erityistä huomiota kiinnitettiin myös vaikeuksiin, joita kohdataan perheissä, joissa lapsella on enemmän kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa (mm. *Seta ry*, *Sateenkaariperheet ry*, *Monimuotoiset perheet -verkosto*, *Suomen Setlementtiliitto ry*, *Ihmisoikeusliitto*, *Naisasialiitto Unioni*, *Väestöliitto*, *Suomen UNICEF ry*, *Tane*, *Amnesty*, *THL*, *Trans ry*, *yhdenvertaisuusvaltuutettu*).

MLL: Hallituksen esitysluonnos on valmisteltu virkatyönä oikeusministeriössä, joten periaatteellisesti laajakantoisia uudistuksia ei ole sisällytetty uudistukseen, esimerkiksi sellaista tilannetta, jossa sateenkaariperheen lapselle voitaisiin vahvistaa useampi kuin kaksi vanhempaa. *MLL* pitää tarpeellisena, että asiaa selvitetään jatkossa laajapohjaisessa työryhmävalmistelussa.

Tane esittää, että vanhemmuuslain laajempia vaikutuksia erilaisten perheiden elämään seurataan ja lainsäädäntöä päivitetään tarvittaessa. Lausujan mukaan tulisi selvittää, minkälaisia vaikutuksia useamman kuin kahden juridisen vanhemman mahdollistamisella olisi.

NYTKIS: Jotta perheiden monimuotoisuus huomioitaisiin lainsäädännössä nykyistä paremmin, *NYTKIS* katsoo, että vanhemmuuslain säätämisen yhteydessä tulisi harkita mahdollisuutta selvittää useamman kuin kahden juridisen vanhemman mahdollisuutta. *NYTKIS* katsoo, että tärkeintä lapsen edun kannalta on se, että lapsella olisi useampi kuin yksi juridinen vanhempi esimerkiksi vanhemman kuollessa. Usean vanhemman malliin on olemassa kansainvälisiä esimerkkejä muun muassa Kanadassa ja Kalifornian osavaltiossa Yhdysvalloissa.

Trasek ry: Hallituksen esityksessä on kuitenkin merkittäviä puutteita erityisesti erilaisten perhemuotojen yhdenvertaisuuden suhteen. Esityksessä ei huomioida niitä haasteita, joita lakiesitys toteutuessaan jättäisi monille perheille. *Trasek ry* haluaa muistuttaa, että perheitä on aina muodostettu monin eri tavoin, eivätkä mitkään perheen tai vanhemmuuden muodot lakkaa olemasta, vaikka niitä ei lain silmissä huomioitaisi. Huomioimatta jättäminen vain asettaa tietyt perheen ja vanhemmuuden muodot heikompaan ja haavoittuvampaan asemaan ilman juridista suojaa. Tulevaisuudessa perheiden muodostaminen

moninaisilla eri rakenteilla todennäköisesti lisääntyy, ja lain tulisi pyrkiä ennakkoivasti varmistamaan yhdenvertaisuuden toteutuminen myös muuttuvassa maailmassa.

Apulaisoikeusasiamies: Oikeusasiamiehelle kuuluu perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvominen tehtävässään. Tehtävänäni apulaisoikeusasiamiehenä ei ole ottaa kantaa arvoja koskevaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon, kun kyse ei ole selkeästi perus- ja ihmisoikeuksiin kiinnittyvistä valinnoista. Käsitökseni mukaan lakiehdotuksessa valituille ratkaisuille esimerkiksi siltä osin, kuin siinä on pitäydytty nykyiseen tapaan enintään kahteen vanhempaan, on lakiluonnoksessa esitetty perusteluja arvioiden ehdotuksia suhteessa yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskeviin periaatteisiin. Viime kädessä perustuslakivaliokunnan asiana on arvioida, onko ehdotus tältä osin ongelmallinen yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon kannalta.

Sateenkaariperheet ry esittää kysymyksen siitä, onko esitettyjen säännösten nojalla selvää, mitä tapahtuu, jos Suomeen muuttaa perhe, jossa lapselle on vahvistettu kolme tai neljä vanhempaa, esimerkiksi Kanadassa tai Yhdysvalloissa.

Osassa lausuntoja biologisen vanhemmuuden selvittämistä pidetään tärkeänä lähtökohtana, ja toiset katsovat, että vanhemmuuden käsite ja lukumäärä tulisi jättää osapuolten sopimisen varaan. Esimerkiksi *Sateenkaariperheet ry* ja *Seta ry* katsovat, että vanhemmuus tulisi olla mahdollista vahvistaa osapuolten keskinäisen sopimuksen pohjalta. Lisäksi *Sateenkaariperheet ry* esittää, että isyyden vahvistamisen ensisijaisuudesta tulisi luopua.

Muutama lausunnonantaja esittää nykyisestä isyysolettamasta luopumista (*Sateenkaariperheet ry*, *Tane*, *Miesten tasa-arvo ry*, *Lasten oikeudet ry*). Myös *Monimuotoiset perheet -verkosto* toteaa esityksen jättävän tarkastelematta kriittisesti vanhemmuuden määräytymisen perusteita ja niihin sisältyviä ongelmakohtia.

Tane esittää, että avioliittolakiin sisältyvästä isyysolettamasta luovutaan ja vanhemmuuslakiin kirjataan, että ei-synnyttävän osapuolen vanhemmuus tunnustetaan kaikissa riidattomissa tapauksissa neuvolassa. Tunnustamiskäytännön laajentaminen kaikkiin isiin ja isyysolettamasta luopuminen asettaa kaikki perheet aiempaa yhdenvertaisempaan asemaan keskenään. Neuvolassa tapahtuva lapsen tunnustaminen tukee myös ajatusta siitä, että neuvolajärjestelmä on kaikkia vanhempia varten – ei ainoastaan synnyttävää osapuolta ja syntyvää lasta varten. Tämä sitouttaa isiä vanhemmuuteensa jo ennen lapsen syntymää.

Monimuotoiset perheet -verkosto pitää lisäksi tärkeänä, että myös kohtuun kuolleen lapsen vanhemmuus tulisi voida vahvistaa.

3 Luopuminen 30 päivän peruuttamis- ja kiistämismahdollisuudesta

Esitysluonnos: Esityksessä ehdotetaan luovuttavaksi 30 päivän varoajasta, joka liittyy isyyden tai äitiyden tunnustamiseen ennen lapsen syntymää. Ehdotuksen mukaan tunnustaja, lapsen synnyttänyt äiti tai perheen ulkopuolinen henkilö, joka katsoo olevansa lapsen vanhempi tunnustajan sijaan, ei voisi enää lapsen syntymän jälkeen peruuttaa tunnustamistaan tai kiistää tunnustajan vanhemmuutta siten, että siihen liittyisi välittömiä oikeudellisia vaikutuksia. Tunnustamisen peruuttamis- tai kiistämismahdollisuus ehdotetaan kuitenkin säilytettäväksi siltä osin kuin peruutus tai kiistäminen tehdään Digi- ja väestötietovirastolle ennen lapsen syntymää.

Lausuntopalaute: Ehdotettu muutos luopua 30 päivän varoajasta sai asiaan kantaa ottaneilta tahoilta laajaa kannatusta (*mm. Lastenvalvojat ry, Suomen Kuntaliitto, lapsiasiavaltuutettu, Rovaniemen kaupunki, Kela, THL, Espoon kaupunki, Miessakit ry, Tampereen kaupunki, STM, MLL, Tane, DVV, Lastensuojelun Keskusliitto, Turun kaupunki, Naisasialiitto Unioni, Monimuotoiset perheet -verkosto, SM, Väestöliitto, apulaisoikeusasiamies*).

Kelan lausunnon mukaan luopuminen 30 päivän varoajasta selkeyttää oikeustilaa elastuena myöntämisedellytysten arvioinnin osalta. *Rovaniemen kaupungin* mukaan ehdotettu muutos on perusteltua lapsen edun mukaisena ratkaisuna. Myös esim. *MLL* pitää esitettyä muutosta perusteltuna ja kannatettavana. *Naisasialiitto Unioni* pitää varoaikaa tarpeettomana. *Lastensuojelun Keskusliiton* mukaan tasaveroinen oikeudellinen vanhemmuus heti vauvan syntymisestä lähtien on molempien vanhempien vanhemmuutta vahvistava viesti.

Espoon kaupunki pitää hyvänä ns. varoaikasäännöksen poistamista nykymuodossaan, koska sen suomia mahdollisuuksia ei ole juurikaan käytetty, se pitkitää prosessia kaikkien lasten osalta, eikä viranomaisilta määräaikojen seuraamiseen ja siihen liittyvään asiakirjojen hallinnointiin kuluva työpanoksen määrää ole pidettävä taloudellisesti järkevänä.

Turun kaupunki: Selvissä tapauksissa vanhemmuus tulee vahvistetuksi nopeasti lapsen syntymän jälkeen ja syntyvä lapsi on samanarvoisessa asemassa avioliitossa syntyneeseen lapseen verrattuna. Käytännössä ennakkollisen tunnustamisen peruuttamisia/kiistämisiä on isyyslain voimaantulon jälkeen 1.1.2016 ollut hyvin vähän Turun perheoikeudellisessa yksikössä.

STM pitää kannatettavana, että esityksessä ehdotetaan luovuttavaksi lapsen syntymän jälkeisestä 30 päivän peruuttamis- ja kiistämismahdollisuudesta silloin, kun vanhemmuus on tunnustettu ennakkollisesti. Voidaan pitää lapsen edun mukaisena, että vanhemmuus vahvistetaan viivytyksettä syntymän jälkeen. Samalla on kuitenkin huolehdittava, että vanhemmuuden selvittäminen epäselvissä tapauksissa ohjautuu asianmukaisesti ja viivytyksettä toimivaltaiselle viranomaiselle eli lastenvalvojalle.

SM: Esityksessä on todettu vanhemmuuden vahvistamisella olevan suoria oikeusvaikutuksia muun muassa lapsen huoltajuuteen, nimenantoon ja matkustusasiakirjojen myöntämiseen. Sisäministeriön näkemyksen mukaan lapselle nykyistä ripeämmin rekisteröitävä vahvistetun vanhemman sukunimi ja passin myöntäminen halutulla nimellä helpottavat ja parantavat osaltaan lapsen ja myös koko perheen asemaa.

DVV: Ehdotetun tunnustamisen peruuttamis- ja kiistämisaajan lyhentämisen osalta Digi- ja väestötietovirasto yhtyy luonnoksessa esitettyyn arvioon siitä, että mekanismi on osoittautunut soveltamiskäytännössä ensisijaisesti vanhemmuuden vahvistamisen tarpeettomaksi viivästykseksi. Digi- ja väestötietovirasto toteaa lisäksi, että vaikka peruuttamis- ja kiistämisaikaa koskevaa sääntelyä on sovellettu jo useita vuosia, edelleenkin esiintyy säännöllisesti tilanteita, joissa asiaan osallisilla ei ole odotusajasta riittävästi tietoa. Tällöin esimerkiksi lapselle haluttavan nimen ilmoittaminen monimutkaistuu tarpeettomasti vahvistamattoman vanhemmuuden vuoksi. Seurannaisvaikutuksena myös viranomaistyö lisääntyy.

Väestöliitto pitää avoparien lapsen vanhemmuuden vahvistamisen helpottamista kannatettavana.

SM:n, THL:n ja lapsiasiavaltuutetun lausunnoissa pidetään perusteltuna, että tunnustaminen voidaan esitetyn tavoin jatkossakin peruuttaa tai kiistää ennen lapsen syntymää.

Lapsiasiavaltuutettu: Lapsen oikeudellisen aseman vakauden kannalta on perusteltua, että tunnustamisen voisi edelleen peruuttaa ennen syntymää ja että tunnustamista ei vahvistettaisi Digi- ja väestövirastossa, jos olisi syytä epäillä, että tunnustaja ei ole lapsen vanhempi. Näin voidaan välttää tai ainakin vähentää vanhemmuutta koskevia muutoksia lapsen elinaikana.

Apulaisoikeusasiames kiinnittää lausunnossaan huomiota mahdolliseen peruuttamisen muotoa koskevaan sääntelytarpeeseen.

Apulaisoikeusasiamies: Mielestäni asiassa olisi perusteltua arvioida vielä, olisiko peruuttamisen muotoa koskevaa sääntelyä syytä tarkentaa. Kirjallinen peruuttamisilmoitus Digi- ja väestötietovirastolle synnyttää mielestäni väistämättä mielikuvan esimerkiksi sähköpostitse annetusta ilmoituksesta. Ilmoituksen tekotavasta ja asian sähköisestä vireille saamisesta tulisi olla nimenomaiset säännökset laissa. Ehdotettu ilmoitus sisältää salassa pidettävää yksityis- ja perhe-elämää koskevaa tietoa ja ilmoituksella on sen antamishetkellä suuri merkitys asianomaisten perhesuhteiden ja niihin liittyvien oikeussuhteiden ja oikeuksien ja velvollisuuksien muodostumisen kannalta. Nykyisin ilmoitus annetaan samalle lastenvalvojalle, joka on vastaanottanut neuvolassa annettuun tunnustamiseen liittyvät asiakirjat. Nähdäkseni nykyisessä järjestelyssä mahdollisuudet henkilötietojen sekaantumiseen tai jopa järjestelmän väärinkäyttöön eivät liene merkittäviä. Tilanne kuitenkin muuttuu, jos järjestelmä muuttuu koko maan kattavaksi.

Suomen Asianajajaliiton lausunnon mukaan mielipiteet varoajasta luopumisen suhteen ovat asianajajakunnan keskuudessa jonkin verran jakaantuneet.

Suomen Asianajajaliitto: Varoajasta luopumisen riskejä on arvioitava suhteessa luopumisesta aiheutuviin hyötyihin perheiden ja lapsen edun näkökulmasta. Arvioinnin kannalta merkittävä seikka on se, että voimassa olevien lakien soveltamiskäytännössä ennakkotunnustamisen peruuttamisia on esiintynyt vähän, mistä johtuen varoajasta luopumisen riskit jäävät oletettavasti vähäiseksi. Merkittävämmässä määrässä perheitä koetaan kuitenkin tärkeäksi se, että ennakkotunnustamiseen perustuva vanhemmuus voidaan vahvistaa heti lapsen syntymän jälkeen. Tähän nähden se, että joissain harvoissa yksittäistapauksissa ennakkotunnustaminen ei vastaa lapsen biologista alkuperää on painoarvoltaan vähäisempi seikka varsinkin, kun ehdotukseen sisältyy oikeusturvamekanismit, joiden avulla lapsen alkuperää koskevat epäselvyydet voidaan selvittää suhteellisen lyhyitten määräaikojen kuluessa. Varoajasta luopumisen seurannaisvaikutukset on otettu ehdotuksessa huomioon laajentamalla isyyden kumoamiskanteeseen oikeutettujen piiriä koskemaan myös ns. kolmatta henkilöä, jolle on annettu oikeus riitauttaa myös ennakkotunnustettu vanhemmuus.

Miesten tasa-arvo ry ei kannata muutosehdotusta.

Miesten tasa-arvo ry: On sekä miehen, että lapsen etu, että mahdollisuus perua tunnustus säilytetään. Oikeusministeriö taas katsoo, että lapsen etu olisi se, että vanhemmuus vahvistetaan mahdollisimman pian syntymän jälkeen. Perustelematta jää se, miksi kiirehtiminen olisi lapsen edun mukaista. Tärkeämpään on se, että lapsi saa oikeat vanhemmat.

4 Ennakkotunnustamista koskevien asiakirjojen käsittely

Esitysluonnos: Ennakkotunnustamista koskevia asiakirjoja ei enää lähetettäisi äitiysneuvolasta lastenvalvojalle, vaan ne voitaisiin lähettää suoraan Digi- ja väestötietovirastolle odottamaan lapsen syntymää ja vanhemmuuden vahvistamista. Näin toimittaisiin myös silloin, kun lapsi tunnustetaan ennen lapsen syntymää lastenvalvojan luona. Menettelymuutos tarkoittaisi, että vanhemmuutta ei enää erikseen selvitetä niiden lasten osalta, jotka on tunnustettu ennen lapsen syntymää. Poikkeuksena olisivat tilanteet, joissa tunnustaminen on peruutettu tai kiistetty ennen lapsen syntymää tai joihin muutoin liittyy sellaisia epäselvyyksiä, joita Digi- ja väestötietovirasto ei pysty viran puolesta selvittämään. Tällaisissa tapauksissa asia siirretään lastenvalvojille selvittäväksi.

Esityksessä ehdotetaan sähköisen ennakkotunnustamisilmoitusjärjestelmän luomista erityisesti äitiysneuvoloiden ja Digi- ja väestötietoviraston välisen asiakirjaliikenteen sujuvoittamiseksi.

Lausuntopalaute: Valtaosa asiaan kantaa ottaneista lausunnonantajista kannatti esitettyä muutosehdotusta luopua lastenvalvojen selvitysvelvollisuudesta niin sanotuissa selkeissä ja rutiinimaisissa ennakkotunnustamistapauksissa sekä sähköisen ennakkotunnustamisilmoitusjärjestelmän luomista (*Väestöliitto, apulaisoikeusasiamies, Turun kaupunki, Helsingin käräjäoikeus, Lastenvalvojat ry, Amnesty, Helsingin kaupunki, MLL, STM, lapsiasiavaltuutettu, Rovaniemen kaupunki, THL, Espoon kaupunki*). Lisäksi pidettiin tärkeänä lähtökohtana purkaa päällekkäistä viranomaistoimintaa ja selkeyttää prosesseja (esim. *Helsingin käräjäoikeus*).

Moni ehdotusta kannattaneista piti tärkeänä sosiaalitoimen työtaakan keventämistä ja sitä, että työaika kohdentuisi vanhempien hyvinvointia suuremmin tukevaan työhön (esim. *Väestöliitto, Rovaniemen kaupunki*). *Espoon kaupungin* mukaan lastenvalvojaytyössä yhden henkilötyövuoden säästö kohdistuisi Espoossa 85 prosenttisesti toimistosihteerin ja 15 prosenttisesti lastenvalvojan työpanokseen. *Turun kaupunki* arvioi, että siirrosta Digi- ja väestötietovirastoon aiheutuvasta työmäärän säästöstä suurin osa kohdistuu toimistosihteerin työhön, mutta jonkin verran myös lastenvalvojan työhön. Parissa lausunnossa kiinnitetään huomiota lastenvalvojen ruuhkautuneeseen jono-tilanteeseen osassa kunnista (*apulaisoikeusasiamies, Sateenkaariperheet ry*).

Helsingin käräjäoikeus katsoo, että perheiden oikeusturva ei vaarantune, vaikka lastenvalvojan rooli tässä yhteydessä katoaisi.

Useassa lausunnossa korostetaan Digi- ja väestötietoviraston roolin tärkeyttä vanhemmuuden vahvistamista koskevissa asioissa. *Apulaisoikeusasiamies* kiinnittää huomiota siihen, että samassa yhteydessä tulisi varmistua siitä, että Digi- ja väestötietovirastossa on riittävästi asiantuntemusta vanhemmuuden vahvistamista koskevissa asioissa. Suunniteltu menettely lisäisi viraston vastuuta vanhemmuutta koskevien asioiden käsittelyssä. *Suomen Asianajajaliitto* pitää tärkeänä, että Digi- ja väestötietovirastolle suunnataan riittävät resurssit selviytyä ehdotuksen mukaisista työtehtävistä asioiden vaatimalla joutuisuudella. *Vantaan kaupungin* sosiaali- ja terveydenhuollon toimialan näkemyksen mukaan lakimuutos sisältää riskejä, jotka vaikuttavat ainakin neuvolan, lastenvalvojien ja Digi- ja väestötietoviraston toimintaan. Kaupunki painottaa Digi- ja väestötietoviraston riittävän resurssoinnin tärkeyttä ja sitä, ettei tehtäviä tai asiakasneuvontaa siirry lastenvalvojille viraston puutteellisten resurssien takia.

Myös *DVV* ottaa asiaan kantaa: Ehdotukset tuovat kuitenkin toteutuessaan merkittäviä muutoksia viraston tehtäviin ja viranomaisten väliseen yhteistyöhön. Esimerkiksi verkkopalvelun käyttöönotto ja prosessiin kohdistuvat muut muutokset edellyttävät koulutusta ja perehdytystä. Digi- ja väestötietovirasto esittää, että pysyvä lisäresurssitarve huomioitaisiin jo lain soveltamista edeltävän vuosineljänneksen alusta 1.10.2022 lukien. Digi- ja väestötietovirasto on tehnyt vastaavan esityksen vuoden 2022 talousarvioehdotuksessaan.

Digi- ja väestötietovirasto kiinnittää lisäksi huomiota riskeihin, joita uuden ennakotunnustamisia koskevan sähköisen järjestelmän käyttöönottoon liittyy. Sähköisen järjestelmän lisäksi on toteutettava paperiseen asiakirjaliikenteeseen perustuva rinnakkaismenettely, joka lisää asiankäsittelyyn liittyvää työtä Digi- ja väestötietovirastossa. Tämän seurauksena on mahdollista, ettei sähköistä ilmoituspalvelua oteta käyttöön täysimääräisesti ehdotetun lain tullessa sovellettavaksi. Asiankäsittelyn sujuvuuden turvaamiseksi tässäkin tilanteessa Digi- ja väestötietovirasto esittää yhden henkilötyövuoden määräaikaista lisäystä viraston toimintamenoihin 1.1.2023 alkaen.

Vantaan kaupunki: Neuvonta- ja lisäselvitysvastuu on lakiehdotuksessa määritetty Digi- ja väestötietoviraston ja lastenvalvojien tehtäväksi. Tällöin nähtäisiin tärkeänä, että Digi- ja väestötietoviraston neuvontavastuu siviilisäätasioissa lisääntyisi.

Lastenvalvojien, neuvoloiden ja Digi- ja väestötietoviraston väliseen vastuunjakoon sekä siirtovelvollisuuteen toivotaan täsmennystä (mm. *VM, Lastenvalvojat ry, Espoon kaupunki, DVV*). Esimerkiksi *DVV* pitää ennakotunnustamisasioiden siirrosta ja lisäselvityspyyntöjen esittämisoikeudesta säätämistä tärkeänä.

VM: Lakiesityksessä kuvattu vanhemmuuden tunnustamisen tietojenkäsittelyprosessin kuvaus jakautuu useaan eri kohtaan, jonka vuoksi tiedonhallinnan vastuiden muodostuminen tai muuttuminen uudessa toimintamallissa koko käsittelyprosessin osalta jää hieman epämääräiseksi. On tulkittavissa, että Digi- ja väestötietoviraston rekisterinpitovastuu ja tietojenluovutusvastuu sen äitiysneuvolasta saamiin asiakirjoihin päättyy, kun se lähettää asiakirjat, joihin ei ole kohdistettavissa syntymäilmoitusta, takaisin lastenvalvojalle. VM katsoo, että lakiesitykseen olisi vielä hyvä tarkemmin selventää tiedonhallinnan muutosvai-
kutusten kannalta, miten asiakirjakokonaisuuteen sisältyvät vastuut siirtyvät eri prosessin vaiheissa.

Lastenvalvojat ry pitää tarkoituksenmukaisena, että neuvola ohjaa jatkossa, kuten tälläkin hetkellä, epäselvät vanhemmuusasiat lastenvalvojalle. Sen sijaan työnjakoa DVV:n ja lastenvalvojien välillä tulisi täsmentää erityisesti tilanteissa, joissa täydennyspyynnöt liittyvät osapuolten rekisteritietoihin, esim. siviilisäätytodistusten hankkimiseen. Olisi perusteltua, että DVV selvittää asiakirjojen täydentämisen tältä osin suoraan asianosaisten kanssa, koska DVV on se viranomainen, joka rekisteröi siviilisäätytiedot Suomessa. Asian kierrättäminen lastenvalvojan kautta vain pitkittää asian hoitamista.

Helsingin kaupunki katsoo, että ilmoitusjärjestelmä tulee toteuttaa siten, että järjestelmässä voidaan ilmoittaa ennakollisesta vanhemmuuden tunnustamisesta myös silloin, kun henkilön tiedot eivät löydy väestötietojärjestelmästä. Esimerkiksi henkilön asuessa ulkomailla tunnustamisasiakirjaan kirjataan tämän syntymäaika suomalaisen henkilötunnuksen puuttuessa.

Lausuntopalautteessa huomioidaan myös tiedonsaantiin liittyviä kysymyksiä eri toimijoiden välillä (esim. *apulaistietosuojavaltuutettu, Helsingin kaupunki, Vantaan kaupunki*).

Helsingin kaupunki nostaa esiin lausunnossaan terveydenhoitajien ja kättilöiden tiedonsaantioikeuden tarpeen. Tämä selkiyttäisi lausunnon mukaan tilannetta ja mahdollistaisi lainmukaisen yhteistyön ja tietojen vaihdon vanhemmuusasioissa terveydenhoitajien, kättilöiden ja lastenvalvojien välillä esimerkiksi epäselvissä tilanteissa.

Vantaan kaupunki: On myös tärkeää, että neuvolan työntekijöiden mahdollisuus konsultoida asiantuntijatahoja säilyy jatkossakin.

Lisäksi muutama lausunnonantaja kertoo esityksessä jäävän epäselväksi, olisiko ilmoitusjärjestelmä ylipäättään tarkoitus kytkeä myös lastenvalvojatyöhön ja siinä käytettäviin asiakastyön järjestelmiin vai millä tavoin asiakirjaliikenne lastenvalvojatyön ja Digi- ja väestötietoviraston välille olisi tarkoitus organisoida (*Espoon kaupunki, Rovaniemen kaupunki*).

Ennakkotunnustamismenettelyn sähköistäminen sai laajaa kannatusta. *Digi- ja väestötietoviraston* näkemyksen mukaan prosessissa on selkeä tarve julkisten palveluiden digitalisaatiota ja asiakaslähtöistä viranomaisasiointia edistäville uudistuksille. Samalla monet lausunnonantajat korostivat sitä, että lainsäädännön tulisi mahdollistaa siirtyminen puolidigitaalisesta mallista myös digitaalisempaan tai täysin digitaaliseen malliin. Puolidigitaalisen prosessin huonoksi puoleksi arvioitiin muun muassa se, että se edellyttää edelleen osin manuaalista käsittelyä. *Kuntaliitto* painottaa, että sote-organisaatioille ei saa tulla enää lisävelvoitteita uusista tietojärjestelmäratkaisuksista.

VM pitää ehdotettua puolidigitaalista ratkaisua hyvänä ja samoin kuin sitä, että lakiehdotus mahdollistaa tunnustamisprosessin digitalisaation kehittämisen tulevaisuudessa pidemmälle. Valtiovarainministeriö lisäksi toteaa, että ainakaan vielä prosessia ei voida mm. ennakkotunnustamistilanteen vaatiman vanhempien läsnäolon ja henkilökohtaisen neuvonnan tarpeen ja vaadittavien allekirjoitusten vuoksi kustannustehokkaasti toteuttaa muulla kuin esitetyllä puolidigitaalisella tavalla.

DVV: Puolidigitaalisen mallin heikkoutena voidaan pitää sen yhtäältä aiheuttamia sähköisen järjestelmän toteuttamiskustannuksia sekä toisaalta jatkossa tarvittavia lisäresursseja asiakirjojen manuaaliseen käsittelyyn. Sillä ei myöskään saavuteta digitalisaation mahdollistamia tehokkuushyötyjä täysimääräisesti tai voida kokonaan irrottautua paperiseen asiakirjaliikenteeseen liittyvistä haavoittuvuuksista toisin kuin täysin digitalisoidussa mallissa. Digi- ja väestötietovirasto tiedostaa, että täysdigitalisoidun mallin toteuttamiseen liittyy käytännön haasteita, joiden ratkaiseminen edellyttää aikaa. Näiden syiden vuoksi Digi- ja väestötietovirasto pitää perusteltuna, että ensivaiheessa toteutettavaksi ratkaisuksi valitaan ehdotettu puolidigitaalinen malli, joka on nykytilaan verrattuna merkittävä parannus.

Rovaniemen kaupunki pitää hyvänä sitä, että valtion ja kuntien välistä digitalisaatiota sekä tunnustautumis- ja allekirjoitusmahdollisuuksia kehitetään. Kaupunki haluaa tuoda lainsäätäjälle tiedoksi, että perheoikeudellisten palveluiden selvitys- ja sopimusasioissa sähköisen allekirjoituksen mahdollisuus kaikkien asianosaisten osalta tulee huomioida lainsäädännön tasolla viipymättä.

Helsingin kaupunki: Lakiluonnoksessa ehdotettu ennakkotunnustamisen asiakirjaprosessin ns. puolidigitaalinen malli tukee prosessin kehittämistä kohti sähköistä ja täysin digitaalista mallia. Helsingin sosiaali- ja terveystoimi pitää digitaalisten palvelujen käyttöönoton laajentamista erittäin kannatettavana.

Keski-Suomen sairaanhoitopiiri (jäljempänä Aster-projekti) esitti sääntelyn täydentämistä vielä niin, että se mahdollistaisi ennakkotunnustamisen hyödyntäen videovälitteistä etävastaanottoa. *Aster-projektin* näkemyksen mukaan vanhemmuuslain 19 §:n mukainen välittömyysperiaate ja henkilökohtaisuus täytyisivät videovälitteisellä etävastaanotolla. Lausunnossa kerrotaan, että LAPE-hankkeessa tehdyn kyselyn mukaan sähköinen asiointi oli lapsiperheiden toivelistalla.

Aster-projekti: Sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa määrittelevässä laissa, 18 §:ssä säädetään, että asiakirja, joka lain mukaan toimitetaan postitse saantitodistusta vastaan tai muuten todisteellisesti, voidaan asianosaisen suostumuksella antaa tiedoksi myös sähköisenä viestinä, ei kuitenkaan telekopiona tai vastaavalla tavalla. 19 §:ssä säädetään, että muun kuin 18 §:ssä tarkoitettu asiakirja voidaan antaa tiedoksi asianomaiselle sähköisenä viestinä hänen suostumuksellaan. Mielestämme nämä lait ovat ristiriidassa vanhemmuuslain 25 §:n 2 momentin kanssa. Vanhemmuuslain 25 §:ssä olisi hyvä olla maininta koskien lakia sähköisesti asioinnista viranomaistoiminnassa, jolloin tiedon tunnustamislausuman antamisesta voitaisiin myös toimittaa sähköisenä viestinä.

DVV:n näkemyksen mukaan digitalisaation laajamittaisempaa edistämistä palvelee tyypillisimmin tavoitteiden mukainen sääntely, jossa prosessin toimintatavat määritellään riittävän yleisellä tasolla, jotta sähköistämiseksi ei muodostu ennakoimattomia esteitä. Näin ollen Digi- ja väestötietoviraston mielestä sääntelyn välineneutraalisuuteen tulisi kiinnittää ennakoivasti enemmän huomiota.

Useampi taho katsoo, ettei ennakkotunnustamisasiakirjoja voi määritellä jatkossa sosiaalihuollon asiakasasiakirjoiksi, jos asiassa ei ole sosiaalihuollon asiakkuutta. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 34 §:n 1 momentin perusteella sosiaalihuollon asiakkuutta ei voi olla ilman sosiaalihuollon palvelujen tarvetta. Sosiaalihuollon asiakkuutta ei voida aloittaa vain, jotta asiakirja voitaisiin määritellä sosiaalihuollon asiakirjaksi (mm. *STM, THL, DVV*). *STM* ehdottaa jatkovalmistelussa harkittavaksi, että vanhemmuuden tunnustamisasiakirjat olisivat Digi- ja väestötietoviraston asiakirjoja. Tarve lastenvalvojan osaamiselle ja sosiaalihuollon asiakkuudelle liittyy lausujan näkemyksen mukaan tilanteisiin, joissa vanhemmuuden vahvistaminen edellyttää selvittämistä.

Apulaisoikeusasiamies muistuttaa, että sähköisessä tietojen siirrossa ja käsittelyssä tietoturvasta ja tietosuojasta on luonnollisesti huolehdittava asianmukaisesti. *Apulais-tietosuojavaltuutettu* katsoo, että mitä vähempien vaiheiden kautta asiakirjat pystytään toimittamaan sille rekisterinpitäjälle, jonka haltuun ne kuuluvat, sitä turvallisempaa se on myös tietosuojan ja tietoturvan näkökulmasta. Myös asiakirjojen arkistointiin liittyviä kysymyksiä nostetaan esille ja niihin toivotaan jatkovalmistelussa täsmennyksiä (esim. *Espoon kaupunki*).

Ahvenanmaan osalta asiakirjojen käsittely vaatii *Ahvenanmaan maakuntahallituksen* ja *THL:n* lausuntojen mukaan vielä lisäselvittelyä.

THL huomauttaa, että esitysluonnoksen mukaan Ahvenanmaalla ei ole tarkoitus ottaa käyttöön sähköistä ilmoitusjärjestelmää äitiysneuvoloiden ja Ahvenanmaan valtioviraston välillä kuten Manner-Suomessa äitiysneuvoloiden ja DVV:n välillä. Tämän johdosta tarvitaan erillinen suunnitelma siitä, millaisia vaikutuksia tällä mahdollisesti on lomakevalmisteluun ja raskaudenaikaisen tunnustamisen prosessiin.

Ålands landskapsregering: Det elektroniska anmälningssystemets förhållande till den föreslagna lagstiftningen liksom hur systemet ska tillämpas av berörda myndigheter på Åland förblir sammantaget oklart.

DVV vielä toteaa, että valmisteltaessa vanhemmuuslakiin ehdotetun asetuksenantovaltuuden mukaisia säädöksiä on huomioitava ehdotettujen muutosten vaikutus ilmoituksiin, joita Digi- ja väestötietovirasto on nykyisin velvollinen lähettämään kaikista avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista kuntien lastenvalvojille. Koska velvollisuutta oletettavasti muutetaan ennakkoon tunnustettujen lasten osalta, sen täytäntöönpano tulee edellyttämään Digi- ja väestötietovirastolta lain voimaantulon ajankohtaan ajoituvia järjestelmämuutoksia. Päällekkäisen valmistelutyön vähentämiseksi Digi- ja väestötietovirasto esittää, että tulevat säädösvaikutukset olisivat tiedossa mahdollisimman aikaisessa vaiheessa.

5 Vanhemmuuden selvittämisen käyttöala ja selvittämisen keskeyttäminen

Esitysluonnos: Jotta lapsen alkuperään liittyvät epäselvyydet voitaisiin jatkossakin tarpeen mukaan selvittää siitä huolimatta, että 30 päivän varoajasta luovutaan, ehdotetaan, että ennakkotunnustamiseen perustuva vanhemmuus voidaan selvittää lapsen syntymän jälkeen lastenvalvojan luona vielä kuuden kuukauden ajan vanhemmuuden vahvistamisen jälkeen, jos vanhemmat yhdessä pyytävät selvittämistä tai yhdessä hyväksyvät sen, että vanhemmuus selvitetään toisen henkilön tunnustettua tai ilmoitettua aikovansa tunnustaa lapsen.

Samalla vanhemmuuden selvittämisen uudelleenaloittamista koskevaa säännöstä täsmennettäisiin siten, että keskeytetyn vanhemmuuden selvittäminen voitaisiin ehdotuksen mukaan aloittaa uudelleen myös lastenvalvojan aloitteesta.

Lausuntopalaute: Monet lausunnonantajat pitävät vanhemmuuden selvittämisen käyttöalan laajentamista koskemaan myös tunnustettuja vanhemmuuksia tarpeellisenä uudistuksena (*Monimuotoiset perheet -verkosto, Turun kaupunki, Lastensuojelun Keskusliitto, DVV, Tane, MLL, Tampereen kaupunki, Rovaniemen kaupunki, THL, SM, lapsiasiavaltuutettu, Sateenkaariperheet ry*). Tämä yhdessä esitetyn 30 päivän varoajan luopumisen kanssa asettaisi avioliitossa ja avioliitossa syntyneet lapset keskenään yhdenvertaiseen asemaan.

Lapsiasiavaltuutettu: Menettely tukee pyrkimystä vakiinnuttaa lapsen vanhemmuus mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, joten sitä on pidettävä lapsen edun mukaisena.

Turun kaupunki: Pidämme hyvänä ratkaisuna sitä, että ennakolta tunnustetun lapsen osalta on samanlainen mahdollisuus saattaa isyys lapsen syntymän jälkeen lastenvalvojan selvitettäväksi kuin aviopuolisilla.

DVV: Kiistämisen- ja peruuttamisajan lyhentämisen yhdeksi korvaavaksi oikeusturvamekanismiksi ehdotettu mahdollisuus selvittää vanhemmuus lastenvalvoijalla ja kumota Digi- ja väestötietoviraston päätöksellä on toiminut avioliiton aikana syntyneiden lasten osalta hyvin, eikä virasto näe estettä laajentaa menettelyä ennakkoon tunnustetun vanhemmuuden selvittämiseen ja tarvittaessa isyyden kumoamiseen.

Lastensuojelun Keskusliitto: On myös hyvä, että lapsen epäselvän vanhemmuuden selvittämiseen pyritään edelleen mahdollisimman ripeästi, jotta lapsen oikeus molempiin vanhempiin voidaan turvata, ja että lapsen oikeus sukulaisuussuhteisiin on otettu lakiluonnoksessa huomioon.

Rovaniemen kaupunki kannattaa muutosta, mutta toteaa sen vaativan tiedottamista, koska muutos koskee ennakkoon tunnustamista ja kuuden kuukauden aikaraja on lyhyt.

Ehdotettu muutos herätti myös jonkin verran huolta, koska vanhemmuuden selvittäminen lastenvalvojan luona edellyttää vanhempien yhteisymmärrystä.

Suomen Asianajajaliitto pitää jonkinasteisena riskinä sitä, että vanhemmuuden uudelleen selvittämistä voivat pyytää vain vanhemmat yhdessä, mikä johtaa siihen, että esimerkiksi isyytensä ennakkoon tunnustanut mies joutuu nostamaan kanteen isyytensä kumoamiseksi, mikäli lapsen äiti vastustaa vanhemmuuden uudelleen selvittämistä. Liitto kiinnittää huomiota siihen, että varoajan pituus ei myöskään kohtuuttomasti tai merkittävästi viivytä vanhemmuuden vahvistamisesta seuraavien oikeusvaikutusten alkamista, varsinkaan verrattuna mahdolliseen isyyden kumoamiskanteeseen.

Miessakit ry pitää perusteltuna luopua 30 päivän varoajasta, mutta lisäksi toteaa, että jonkin verran huolestuttaa se, että lapsen syntymän jälkeen molempien vanhempien on epäselvän tilanteen ilmaantuessa yhdessä haettava uutta selvitystä lastenvalvojalta. Tällaisessa ehkä yllättäen esiin nousseessa konfliktitilanteessa saattaa pariskunnan yhteistyökyky olla erittäin haasteellinen. Kiistämistä yksin haluava ei voisi yksin hakea tilanteeseen ratkaisua lastenvalvojalta, vaan käsittely vaatisi monimutkaisen kanneasian oikeudessa.

Espoon kaupunki: Lakiehdotuksen 6 pykälän 3 momentin mukainen mahdollisuus saattaa ennakkolisesti tunnustettu tai hyväksytty vanhemmuus lastenvalvojan selvitettäväksi ei sekään täysin paikkaisi kumottavaa isyyslain pykälää, koska tällainen jälkikäteisreagointi edellyttäisi äidin ja tunnustajan yhteistä pyyntöä eikä pyyntöä voi tehdä kumpikaan osapuoli yksin. Samoin lakiehdotuksen 45 §:n mukainen isyyden kumoaminen edellyttäisi vanhempien yhteistä hakemusta. Ainoaksi mahdollisuudeksi jäisi erimielisyystilanteissa vanhemmuuden kumoamiskanteen nostaminen tuomioistuimessa. Näkemyksemme mukaan varoaikasäännöksen poistaminen ja korvaaminen ehdotuksessa kuvatulla tavalla tosiasiallisesti heikentäisi sellaisen ennakkolisesti tunnustetun lapsen vanhemman oikeusturvaa, jolle lapsen biologinen alkuperä paljastuisi välittömästi lapsen synnyttyä muuksi kuin oli vahvasti oletettu.

Miesten tasa-arvo ry: Luonnoksessa todetaan myös, että lapsen syntymän jälkeen vanhemmilla on oikeus yhdessä päättää siitä, että lapsen isyyden varmistamiseksi ryhdytään tutkimuksiin. Mutta vain yhdessä. Tätä koskee kuuden kuukauden aikaraja syntymästä, mikä on todella tiukka. Isyyshuijaukseen syyllistynyt äiti ei tietenkään sellaiseen selvitykseen suostu, eikä isyyshuijauksen uhri välttämättä kuudessa kuukaudessa tajua tulleen huijatuksi. Niinpä huijatun miehen ainoaksi mahdollisuudeksi jää kanteen nostaminen isyytensä kumoamiseksi.

SM:n näkemyksen mukaan se, että keskeytetyn vanhemmuuden selvittäminen voitaisiin aloittaa uudelleen myös lastenvalvojan aloitteesta, turvaa osaltaan lapsen oikeutta molempiin vanhempiin.

Osa toivoi edelleen selkeytettäväksi vanhemmuuden selvittämisen keskeyttämistä koskevaa sääntelyä ja sen suhdetta lastenvalvojan velvollisuuteen nostaa vahvistamiskanne (mm. *Lastenvalvojat ry, THL*).

6 Vanhemmuuden vahvistaminen oikeudenomistajien suostumuksen perusteella

Esitysluonnos: Esityksessä ehdotetaan, että lapselle voidaan jatkossa vahvistaa kuolleen henkilön oikeudenomistajien suostumuksen perusteella myös toinen äiti. Koska oikeusgeneettisiä isyystutkimuksia ei näissä tilanteissa voida käyttää perusteena asian selvittämiseksi, edellytetään, että käytettävissä on kirjallinen hedelmöityshoitotodistus, jonka perusteella vanhemmuus voidaan selkeästi osoittaa. Lisäksi pykälään ehdotetaan lisättäväksi täsmennys sen soveltuvuudesta ainoastaan alaikäisten lasten vanhemmuuden vahvistamiseen.

Lausuntopalaute: Asiaan kantaa ottaneet lausunnonantajat kannattivat ehdotusta laajentaa vanhemmuuden vahvistaminen oikeudenomistajien suostumuksen perusteella koskemaan myös toista äitiyttä (*MLL, lapsiasiavaltuutettu, Naisjärjestöjen Keskusliitto, Monimuotoiset perheet -verkosto, DVV, Sateenkaariperheet ry, THL, Tane*). Ehdotus nähdään tarpeellisena ja johdonmukaisena.

MLL: Esitys on perusteltu, sillä se mahdollistaa sen, että selkeä ja riidaton vanhemmuus voitaisiin vahvistaa naisparin lapsen osalta ilman tuomioistuinkäsittelyä selkeissä hedelmöityshoitotilanteissa, vaikka toinen vanhempi menehtyy ennen mahdollisuutta lapsen tunnustamiseen.

Lapsiasiavaltuutettu katsoo lapsen edun mukaiseksi menettelyn, jossa vanhemmuus, joko isyys tai äitiys, joka on selkeä ja riidaton, voidaan vahvistaa ilman tuomioistuinkäsittelyä niissä tilanteissa, joissa toinen vanhempi menehtyy ennen mahdollisuutta lapsen tunnustamiseen (27 §).

Monimuotoiset perheet -verkosto pitää hyvänä, että tämä mahdollisuus laajennetaan myös hedelmöityshoitosten tuloksena syntyviin lapsiin, joiden vanhemmuus vahvistetaan hoitoihin annettavan suostumuksen perusteella.

Säännöksen käyttöalan rajaaminen alaikäisiin lapsiin nähdään oikeustilaa selkeyttävänä muutoksena (mm. *Turun kaupunki, DVV, THL, Rovaniemen kaupunki*).

DVV kannattaa ehdotettuja muutoksia. Säännöksen rajaaminen alaikäisiin lapsiin ei muuta nykyistä soveltamiskäytäntöä, mutta selkeyttää oikeustilaa.

Voimassa olevassa lainsäädännössä vastaava edellytys perustuu usean pykälän samanaikaiseen soveltamiseen, mikä ei ole sääntelyn ymmärrettävyyden kannalta tarkoituksenmukaista.

THL: Pykälään tehty tarkennus siitä, että kyseinen prosessi koskee alaikäisiä lapsia, selkeyttää prosessia nykytilaan verrattuna.

Rovaniemen kaupunki pitää työvoimaresurssien turvaamiseksi hyvänä, että vanhemmuuden vahvistaminen oikeudenomistajien suostumuksella koskee lastenvalvojan osalta vain alaikäisten lasten vanhemmuuden vahvistamista.

Osa pitää lisäksi tarpeellisena säätää hedelmöityshoitotodistuksen muotomääräyksistä, arkistoinnista sekä suostumuksen peruuttamisen muotomääräyksistä.

Suomen Lakimiesliitto: Hedelmöityshoitosuostumusasiakirjalle annetaan lakiesityksessä juridisesti suuri merkitys. Laissa esitetään, että hedelmöityshoitosuostumusasiakirjan perusteella edesmennyt henkilö voidaan vahvistaa lapsen vanhemmaksi. Hedelmöityshoitosuostumuksesta säännellään hedelmöityshoidoista annetun lain 10 §:ssä. Hedelmöityshoitosuostumuksen juridinen merkitys tulee esityksen myötä vahvistumaan, minkä vuoksi suostumuksen antamisen muotomääräyksiä on tarkistettava. Asiakirjalle annettavan painoarvon vuoksi tulisi selvittää vaatimusta tarkemmille muotomääräyksille, asiakirjan arkistoinnille, sekä suostumuksen peruuttamisen muotomääräyksille.

Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri: Pyydämme lainsäätäjää huomioimaan, että vanhemmuuslakiesityksessä hedelmöityshoitosuostumusasiakirjalle annetaan suuri merkitys. Laissa esitetään, että hedelmöityshoitosuostumusasiakirjan perusteella voidaan edesmennyt henkilö vahvistaa lapsen vanhemmaksi. Lakiesitys ei sääntele hedelmöityshoitosuostumusta muuten, kuin toteamalla, että sen on oltava kirjallinen. Jos kirjalliselle hedelmöityshoitosuostumukselle annetaan niin suuri merkitys, olisi syytä myös pohtia tarkemmin sitä, millaiset muotomääräykset suostumusasiakirjalta edellytetään. Suostumuksen antajalla tulisi olla ymmärrys siitä, että mihin hän antaa suostumuksensa. Asiakirjan muotomääräyksestä ja arkistoinnista tulisi säätää tarkemmin. Tällä hetkellä hedelmöityshoitoihin annettavasta suostumuksesta säädetään laissa hedelmöityshoidosta 10 §:ssä. Tulisi selvittää tarkemmin suostumuksen muotomääräyksiä ja esimerkiksi vaatimusta todistajista kuten testamentissa.

7 Vanhemmuuden vahvistaminen tuomioistuimessa

Esitysluonnos: Esityksessä ehdotetaan selkeytettäväksi lastenvalvojan velvollisuutta nostaa kante lapsen vanhemmuuden vahvistamiseksi, jos lapsen toinen vanhempi ei vapaaehtoisesti tunnusta vanhemmuuttaan. Tunnustamisen estyminen saattaa johtua myös lapsen synnyttäneestä äidistä aiheutuvasta syystä, jos lapsen huoltajana oleva äiti kieltäytyy lapsen puolesta oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta.

Lausuntopalaute: Kyseistä asiakohtaa kommentoineet pitivät esitettyä muutosta perusteltuna (*Lastenvalvojat ry, Tane, MLL*). *Tane ja Lastenvalvojat ry* esittivät lausunnoissaan lisäksi tarkennusehdotuksia. *Tane* kannattaa lainsäädännön selkeyttämistä, mutta painottaa kuitenkin, että lakiin tulee selkeästi kirjata lastenvalvojalle mahdollisuus keskeyttää isyyden selvittäminen paitsi lapsen edun niin vaatiessa, myös äidin hyvinvoinnin tai turvallisuuden ollessa uhattuna.

Lastenvalvojat ry: Esitämme, että jatkossa säädettäisiin selkeästi, että mikäli mahdollinen isä on tiedossa eikä lapsen äiti anna omasta eikä lapsen puolesta suostumusta oikeusgeneettisiin isyystutkimuksiin, velvollisuus ajaa kantetta olisi lastenvalvojalla. Lastenvalvojat ry:n tiedossa on tilanteita, joissa mies ei ole isyyden selvittämisen keskeyttämiss päätöksen jälkeen nostanut isyyden vahvistamista koskevaa kantetta määräajassa eikä lapsen isyyttä ole siten vahvistettu.

8 Vanhemmuuden kumoaminen tuomioistuimessa

Esitysluonnos: Esityksessä ehdotetaan, että isyyden tai äitiyden kumoamiskanteen tekemiseen oikeutettujen henkilöiden henkilöpiiriä laajennetaan siten, että henkilöllä, joka katsoo olevansa lapsen vanhempi lapsen oikeudellisen vanhemman sijaan, olisi perheyhteyteen tai siihen rinnastettavaan suhteeseen perustuva kanneoikeus myös silloin, kun vanhemmuus on vahvistettu ennen lapsen syntymää annetun tunnustamisen perusteella. Mahdollisuus tukisi niin sanotun kolmannen henkilön mahdollisuutta riitauttaa ennen lapsen syntymää annettu tunnustaminen, jota ehdotetaan supistettavaksi luopumalla 30 päivän varoajasta.

Esityksessä ehdotetaan lisäksi, että tilanteessa, jossa kumoamiskanne on pantu viireille laissa asetetun määräajan jälkeen, kantajalla olisi nykyistä enemmän aikaa sen arvioimiseen, nostaako hän kumoamiskanteen määräajan umpeutumisen jälkeen ilmaantuneiden painavien seikkojen vuoksi vai ei. Esityksen mukaan kantajalla olisi yksi vuosi aikaa päättää kanteen nostamisesta sen jälkeen, kun syy kanteen nostamiselle on tullut ilmi. Lisäksi syyn painavuutta koskevaa edellytystä ehdotetaan hieman laskettavaksi.

Lausuntopalaute: Ehdotus laajentaa vanhemmuuden kumoamiskanteen tekemiseen oikeutettujen henkilöiden henkilöpiiriä sai sitä kommentoineilta kannatusta (*SM, MLL, tasa-arvovaltuutettu, Sateenkaariperheet ry*). Esimerkiksi *MLL* pitää esitettyä muutosta perusteltuna, sillä sen avulla turvataan myös tosiasiallista perheyhteyttä. *Tasa-arvovaltuutettu* toteaa, että ehdotuksessa käytännössä erityisesti biologisten isien asema ja oikeusturva paranee, kun lapsen isäksi itseään epäilevälle ehdotetaan annettavaksi perheyhteyteen tai siihen rinnastettavaan suhteeseen perustuva kanneoikeus isyysolettamaan perustuvien tilanteiden lisäksi myös silloin, kun vanhemmuus on vahvistettu ennen lapsen syntymää annetun tunnustamisen perusteella. *Lapsiasiavaltuutetulla* ei ole asiaan huomauttamista. *Helsingin kaupunki* pitää kuitenkin ennakkolliseen isyyden tunnustamiseen perustuvan kumoamiskanteen rajoituksia liian tiukoina.

Lausuntopalaute koskien kannemääräaikoja oli sen sijaan jonkin verran jakautunutta. Ehdotukseen oltiin kuitenkin pääosin tyytyväisiä ja erityisesti vuoden lisämääräaikaa kannatettiin (*MLL, Tane, Helsingin käräjäoikeus, Miessakit ry, KD eduskuntaryhmä, apulaisoikeusasiamies, Suomen Asianajajaliitto, Vantaan kaupunki, tasa-arvovaltuutettu, Naisjärjestöjen Keskusliitto, Lastenvalvojat ry, Rovaniemen kaupunki*). Lausunnoissa nähtiin tärkeänä edelleen säätää kannemääräajoista (mm. *Helsingin käräjäoikeus, Vantaan kaupunki, Lastenvalvojat ry, Rovaniemen kaupunki, Naisasiajärjestöjen*

Keskusliitto, Tane). Näissä lausunnoissa painotetaan lapsen oikeutta vakiintuneisiin perhesuhteisiin ja sosiaaliseen vanhempaan biologisesta alkuperästä riippumatta. *Naisasiajärjestöjen Keskusliiton* mukaan lapsen edun näkökulmasta määräaika ei saa olla liian pitkä, vaan ehdotettu määräaika vaikuttaa kohtuulliselta. *Rovaniemen kaupungin* lausunnon mukaan yhden vuoden määräaika suojelee lapsen oikeutta vanhemmuuteen. Epäselvä tilanne vaikeuttaa vanhemman ja lapsen kiintymyssuhteen muodostumista. *Lapsiasiavaltuutetulla* ei ole huomauttamista vanhemmuuden kumoamiseen liittyviin ehdotuksiin. Osa ehdottaa myös, että lapsen etua koskevaa arviointia tulisi lisätä. Esimerkiksi *SM* pitää tärkeänä, ettei alaikäisen lapsen sukulaisuussuhteita muuteta tai kumota liian kepeästi ilman, että yksittäistapauksessa arvioitaisiin myös lapsen etua lapsen oikeuksien sopimuksen 8 artiklan mukaisella tavalla.

Vantaan kaupunki ja Lastenvalvojat ry: Lakiesityksen 50 §:n osalta esitetyt perusteet määräajan säilyttämisen isyyden kumoamista koskevan kanteen nostamiseen liittyen nähdään hyvinä. Toisaalta on hyvä, että kanteen nostamismahdollisuutta määräajan jälkeen tarkennetaan. Lastenvalvojille tulee ajoittain yhteydenottoja liittyen isyyden kumoamista koskevan kanteen nostamismahdollisuuksiin. Yhteydenotoissa on useinkin käynyt ilmi, että osapuolet ovat saattaneet pitempään tietää, ettei juridinen isä ole lapsen biologinen vanhempi. Osapuolet ovat kuitenkin ryhtyneet pohtimaan isyyden kumoamista vasta myöhemmin esimerkiksi elämäntilanteen muutoksen, kuten eron tai taloudellisten vaikeuksien vuoksi. Määräajan säilyttäminen viestii osapuolille siitä, että isyyden kumoaminen on merkittävä lapsen vakiintuneisiin ihmissuhteisiin vaikuttava asia, jolloin lapsen kokonaisedun kannalta on tärkeää, että kanteen nostamista koskevat perusteet nostetaan mahdollisimman pian sen jälkeen, kun tarve sille on tullut esiin.

MLL: Ehdotettu muutos on perusteltu, sillä siinä on onnistuneesti tasapainotettu vanhemmuuden kumoamissäännösten molemmat tavoitteet eli virheellisten vanhemmuussuhteiden korjaaminen ja sosiaalisen perhe-elämän suojaaminen. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen tuomioistuinkäytännössä on edellytetty, että kanneajkaan sisältyy joustoa niitä tilanteita varten, joissa henkilöllä ei ole ollut aihetta epäillä vanhemmuuttaan ennen kanneajan umpeutumista.

Helsingin käräjäoikeuden näkemys on, että kanneajoista on ehdotetun uudistuksen myötä syytä pitää kiinni, kuten onkin ehdotettu.

Tane kannattaa esitystä siitä, että kantajalla olisi jatkossa vuosi aikaa päättää kanteen nostamisesta sen jälkeen, kun syy kanteen nostamiselle on tullut ilmi. Määräajan toimivuutta tulee seurata lain voimaantulon jälkeen, ja mikäli vuosi havaitaan liian lyhyeksi ajaksi, tulee laissa säädettyä määräaika pidentää.

Kuten esityksessä todetaan, saattaa epäily omasta vanhemmuudesta tulla järkytyksenä, jonka käsittelyyn tulisi varata riittävästi aikaa. Esityksen mukainen aikaraja myös selkeyttää käytäntöä (vrt. viipymättä). Tane kuitenkin painottaa, että lapsen edun tulee olla etusijalla kaikissa lapsen huoltoon liittyvissä ratkaisuisissa. Vanhemman ja lapsen välille syntyy vahva side riippumatta siitä, onko heidän välillään biologista sukulaisuutta, minkä vuoksi kohtuullinen aikarajan asettaminen kanteen nostamiselle on perusteltua.

Miessakit ry pitää muutosehdotusta hyvänä ja toteaa, että painava seikka saattaa tulla yllättäen esille erotilanteessa. Lisäajan puitteissa, erokriisistä toivottuaan, henkilö pystyy harkitsemaan päätöstä varmemmalta pohjalta.

Tasa-arvovaltuutettu katsoo, että ehdotus parantaa käytännössä erityisesti isien oikeusturvaa.

Apulaisoikeusasiamiehen käsityksen mukaan nykyistä suuremman jouston mahdollistava muutos on perusteltu huomioon ottaen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö, johon on viitattu myös luonnoksen perusteissa.

Suomen Asianajajaliiton mukaan ehdotus selkeyttää voimassa olevaa oikeus-tilaa ja on omiaan parantamaan kantajana olevan vanhemman oikeusturvaa. Ehdotettua vuoden määräaikaa siitä, kun syy kanteen nostamatta jättämiselle on poistunut, on lausujan mukaan pidettävä riittävänä oikeuslääketieteellisten tutkimusten suorittamiseksi, jotka useimmissa tapauksissa on tarkoituksenmukaista tehdä ennen kumoamiskanteen nostoa.

KD eduskuntaryhmä ja *yksityishenkilö 1* pitävät tärkeänä selvittää, miten voitaisiin oikaista ne isyyslain aikana ratkaistut tapaukset, joita ei voisi enää ehdotetun vanhemmuuslain aikana laittaa vireille.

Yksityishenkilö 1: Tämän takia esitettyä vanhemmuuslakia tulisi soveltaa myös tapauksiin, joissa tuomioistuin on ennen lain voimaantuloa jättänyt tutkimatta määräajan päättymisen jälkeen nostetun kanteen. Siitä tulisi antaa konkreettinen oikeusohje niin, ettei se jäisi soveltamiskäytännön varaan.

Muutama lausunnonantaja katsoo, että määräajoista tulisi luopua kokonaan (*Miesten tasa-arvo ry, Etävanhempien liitto ry, Lasten oikeudet ry, kaksi yksityishenkilöä*). Näissä vastauksissa korostuu biologisen vanhemmuuden lähtökohta sekä lapsen oikeus tuntea alkuperänsä. *Etävanhempien liitto ry* katsoo, että lainsäädäntöä tulee

muuttaa siten, että kanne isyyden ja äitiyden vahvistamiseen tai kumoamiseen tulee aina olla mahdollista määräaikojen tai muunkaan perusteen sitä estämättä.

Yksityishenkilöiden lausuntojen mukaan lakisesityksessä lapsen etu nähdään yksipuolisesti ja pelkästään aikasidonnaisena. Kannemääräaikoja pidetään tarpeettomina ja katsotaan, että ratkaisu tulisi aina sitoa tapauskohtaiseen lapsen edun arviointiin eikä kategoriin aikarajoihin.

Yksityishenkilö 1: Tosiasiallisesti kielto voi olla lapsen edun vastainen. Kaikkea lapsiin kohdistuvaa päätöksentekoa ohjaa lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklan mukaan lapsen etu. Sen takia tuomioistuimet pitäisi velvoittaa aidosti ja tapauskohtaisesti arvioimaan ja perustelemaan, onko lapsen turvattujen oikeuksien takia kanneajasta riippumatta otettava tutkittavaksi. Samaa kokonaisuuteen kuuluu sosiaalisen perhe-elämän tilanteen selvittäminen. Esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa lapsen ja oikeudellisen vanhemman välille ei ole muodostunut sosiaalista lapsen ja vanhemman suhdetta, voi kuitenkin olla lapsen edun mukaista, että vanhemmuuden kumoamisasia tutkitaan odottamatta siihen asti, kunnes lapsi on täyttänyt 15 vuotta, todetaan perusteluissa.

Yksityishenkilö 2: Lakiin kirjattu määräaika ei ole lapsen edun mukainen, jos se kategorisesti estää lapsen edun arvioimisen. Kanneaikoja arvioitaessa kansallinen oikeuskäytäntö nojaa kahteen Korkeimman oikeuden päätökseen (KKO 1978 II 148 sekä KKO 1983 II 63) jotka molemmat on annettu ennen kuin Suomi on ratifioinut lasten oikeuksien sopimusta. Oikeuskäytännön ennakkotapaukset eivät siis ole arvioineet lasten oikeuksia lainkaan ja ne ohjaavat oikeuskäytäntöä siten, että se on ristiriidassa lasten oikeuksien sopimuksen 3. artiklan kanssa.

Parissa lausunnossa nousee esiin näkemys siitä, että isyyden tulisi perustua aina DNA-testin tuloksiin. Esimerkiksi *Lasten oikeudet ry* esittää, että vanhemmuuden selvittämisestä pitäisi tehdä rutiininomainen toimenpide ja että pakolliset DNA-testit olisi tehtävä heti lapsen (synnyttyä) vanhemmuuden varmistamiseksi. Sama lausuja katsoo, että isyys tulisi voida kumota hallinnollisella päätöksellä ilman tuomioistuimen ratkaisua, jos isyydestä osoittaa, ettei mies ole lapsen biologinen isä. Aikarajoille ei olisi lausujan näkemyksen mukaan tarvetta.

Etävanhempien liitto ry: Em. vuoden määräaika on poistettava lainsäädännöstä täysin perusteettomana ja lapsen edun vastaisena määräaikana sekä sallittava isyyden ja äitiyden vahvistaminen määräajoista riippumatta. Laista tulee myös poistaa kokonaisuudessaan lapsen tai kenenkään muunkaan isyyden tai äitiyden vastustamismahdollisuus, koska nykyisellä geenitutkimuksella

voidaan selvittää kaikissa tapauksissa lähes 100 %:nen varmuus isyydestä ja äitiydestä.

9 Hedelmöityshoidot ja naisparien valinnanvapauden laajentaminen

Esitysluonnos: Esityksessä ehdotetaan, että naispareille annetaan mahdollisuus valita hedelmöityshoitojen yhteydessä alkion muodostamiseen myös sellaisia siittiöitä, joiden luovuttaja on suostunut isyyden vahvistamiseen. Jos alkio on muodostettu sellaisia siittiöitä käyttäen, joiden luovuttaja on suostunut isyyden vahvistamiseen, naisparin yhdessä saaman hedelmöityshoidon tuloksena syntyneen lapsen toiseksi vanhemmaksi vahvistetaan siittiöiden luovuttaja eikä synnyttäneen naisen kumppani siitä huolimatta, että kumppani on antanut suostumuksensa hedelmöityshoitoon.

Lausuntopalaute: Esitetty muutosehdotus saa pääasiassa kannatusta (mm. *MLL, Sateenkaariperheet ry, Tane, KD eduskuntaryhmä, NYTKIS, Monimuotoiset perheet -verkosto, Lastensuojelun Keskusliitto, Amnesty, STM, Naisjärjestöjen Keskusliitto, Espoon kaupunki, THL, Trans ry, Naisasialiitto Unioni, yhdenvertaisuusvaltuutettu, Seta ry*). Ehdotus kuitenkin myös jakoi jonkin verran lausunnonantajien näkemyksiä (*PPSHP-OYS, PSHP, Lasten oikeudet ry*). Myös ehdotusta lähtökohtaisesti kannattaneet lausujat tunnistavat ehdotukseen liittyviä mahdollisia riskejä.

Se, että naisparin lapselle voitaisiin aikaisemmin vallinneen oikeustilan tavoin vahvistaa isä, nähdään pääasiassa myönteisenä asiana.

KD eduskuntaryhmä: Lapsen identiteetin kehityksen kannalta on hyvin merkityksellistä, että hän voi tuntea biologiset juurensa ja voi muodostaa suhteen biologiseen isäänsä. Oikeus saada aikuiseksi tultuaan tieto sukusolujen luovuttajan henkilöllisyydestä ei tätä tarvetta korvaa. Edellä mainitusta johtuen pidämme kannatettavana, että lakia muutetaan siten, että toisen äidin sijaan voidaan vahvistaa isäksi henkilö, joka on toiminut sukusolujen luovuttajana ja antanut suostumuksen isyyden vahvistamiseen. Toki katsomme, että näihin tapauksiin voi liittyä myös ongelmallisia tilanteita ja kysymyksiä.

Lastensuojelun Keskusliitto: On lapsen edun mukaista, että biologisen isän isyys voidaan vahvistaa ja hän voi toimia myös lapsen oikeudellisena vanhempana, mikäli hän toimii myös lapsen sosiaalisena vanhempana. Lakiluonnos vahvistaa lapsen oikeutta isään sekä edistää lapsen oikeutta tuntea alkuperänsä. Lasten keskinäinen yhdenvertaisuus otetaan huomioon siinä, että lapselle voisi edelleen vahvistaa kaksi oikeudellista vanhempaa. Lakiluonnos huomioi aiempaa paremmin perheiden monimuotoisuuden, etenkin kun huomioidaan sen yhteisvaikutus samanaikaisesti valmistelussa olevan perheva-

paaudistuksen toteuttavan lakiluonnoksen kanssa, joka takaa vanhempainvapaa-oikeuden myös lapsen kanssa eri osoitteessa asuvalle oikeudelliselle vanhemmalle sekä mahdollistaa vanhempainvapaa-oikeuden jakamisen oikeudellisen vanhemman asuinkumppanille.

Lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan ehdotettu sääntely ohjaa raskautta suunnittelevia – naisparia ja isyyden vahvistamiseen mahdollisesti suostuvaa, siittiöt luovuttavaa miestä – harkitsemaan, keiden oikeudellinen vanhemmuus heidän tilanteessaan parhaiten tukee syntyvän lapsen oikeuksien toteutumista ja lapsen etua.

Lausuntopalautteessa kiinnitetään kuitenkin myös kriittistä huomiota naisparin ei-synnyttävän osapuolen oikeusturvaan (mm. *PPSHP-OYS*, *PSHP*, *Tehy ry*, *MLL*).

PPSHP-OYS toteaa lausunnossaan, että ehdotus huonontaa lapsen ja naisparin ei-synnyttäjän asemaa ja oikeuksia. Lapsen oikeus molempiin tosiasiallisiin sosiaalisiin vanhempiin tulisi lausunnon mukaan aina turvata. Tilanteen tulisi lapsen kannalta olla identtinen verrattuna heteroparien hedelmöityshoitoon.

PSHP: Pirkanmaan sairaanhoitopiiriin hormoni- ja lapsettomuuspoliklinikalla on 1.5 vuoden ajan hoidettu naispareja luovutetuilla siittiöillä. Hoitoja on tehty jo kymmenille pareille. Olemme kokeneet naisparien hoitamisen pariskuntana hyvin selkeäksi ja palkitsevaksi. Lakialoitteen toteutuessa naisparin ei-synnyttävä osapuoli jää ilman vanhemmuutta ja tämä herättää meissä suurta huolta. Synnyttäjän kuollessa tai parisuhteen purkautuessa, jää toinen osapuoli ilman minkäänlaista oikeutta lapseen, vaikka olisi tämän lähivanhempana elänyt vuosikausia. Tämä ei voi olla myöskään lapsen edun mukaista. Kohdunvuokrauksen ollessa Suomessa kiellettyä miespareilla ei tällä hetkellä ole mahdollisuutta omaan biologiseen lapseen lapsettomuushoidoilla. Lakialoite mahdollistaa miespareille biologisen vanhemmuuden ja siinä mielessä tasa-arvoistaa tilannetta. Motiivi siittiöluovutukseen tulisi ensisijaisesti olla auttamisenhalu. Siittiöluovutuksen toimiessa väylänä vanhemmuuteen tilanne on kovin erilainen. Vaikka sukupuolivähemmistöön kuulumisen ei millään tavalla heikennä henkilöiden kykyä tarjota lapselle turvallista kasvuympäristöä, joudumme lain toteutuessa hoitavana tahona hedelmöityshoitolain 8 pykälän perusteella selvittämään biologisten vanhempien lisäksi myös heidän kumppaneidensa tilanteen. Naisparin ei-synnyttävän osapuolen heikko oikeusturva on mielestämme tässä oleellisin asia.

Tehy ry: Valinnan mahdollisuus parantaa miesparien/moniapilaperheiden perheellistymismahdollisuuksia. Kahden vanhemman juridiikka ei huomioi tilannetta, missä tosiasiallisen lapsen pääkasvatusvastuun jakaa naispari. Naispari joutuu tekemään valinnan biologisen isyyden vahvistamisen ja toisen äidin vahvistamisen välillä. Anonyymien luovuttajan kohdalla toisen äidin asema toisena vanhempana on selkeä.

MLL: Näissä tilanteissa lapsen toinen tosiasiallinen äiti ei olisi oikeudellisesti vanhemman asemassa, mistä voi aiheutua ongelmatilanteita esimerkiksi eron jälkeisissä tilanteissa tai lapsen toisen tosiasiallisen äidin kuollessa.

Kaiken kaikkiaan lausunnonantajat korostivat sitä, että sekä sukusolujen luovutustilanteessa että naisparin hedelmöityshoitotilanteessa korostuu osapuolten oikeudellisen neuvonnan ja tiedon tarve. *Valviran* mukaan vanhemmuuden tunnustaminen, joka määriteltäisiin eri tavalla hoitoa saavien mies-naisparien ja nais-naisparien kohdalla, voi aiheuttaa lisäkysymyksiä ja tulkintaongelmia ja tätä kautta lisätä *Valviran* ohjauksen tarvetta. *Tampereen kaupunki* esittää, että laissa tulisi tarkentaa, milloin siittiöiden luovuttaja saa tiedon raskaudesta ja milloin käynnistyy isyyden selvittämisprosessi. *Espoon kaupungin* lausunnon mukaan olisi tärkeää huolehtia ja varmistua myös siitä, että siittiöitä luovuttavat miehet saisivat riittävästi tietoa tästä optiosta.

Helsingin käräjäoikeus: Asianmukaisella tiedottamisella uudistuneesta vanhemmuuslainsäädännöstä tulee aikanaan olemaan suuri merkitys niin yleisellä tasolla kuten myös yksityiskohtien osalta. Oikeudenmenetyksellä mahdollinen tilanteessa, jossa naispari on hedelmöityshoidoissa käyttänyt siittiöitä, joiden luovuttaja on suostunut isyyden vahvistamiseen. Tällöin ei äitiä, joka mahdollisesti on luovuttanut munasolun, voitaisi vahvistaa lapsen toiseksi äidiksi.

STM kannattaa sitä, että vahvistetaan lapsen oikeutta tuntea alkuperänsä sekä tunnustetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen vanhemmuuden monimuotoisuus. Ehdotukset koskien naisparien hedelmöityshoitoja ja sitä kautta syntyviä lapsia vaikuttavat kuitenkin monimutkaisilta. Sosiaali- ja terveysministeriö ehdottaa, että lakiesityksen perusteluissa käsiteltäisiin sitä, mikä vaikutus hedelmöityshoitolaain 16 §:n 3 ja 4 momentin mukaisella siittiöiden luovuttajan suostumuksella tai sen peruuttamisella ennen lapsen syntymää on isyyden tai äitiyden vahvistamiseen. Epäselväksi jää lisäksi se, mahdollistaako sääntely esimerkiksi sen, että luovuttaja voi yhteisymmärryksessä naisparin kanssa peruuttaa suostumuksen isyyden vahvistamiseen. Luovuttajan suostumuksen peruuttamisen johdosta hedelmöityshoitoihin suostumuksensa antanut nainen voitaisiin vahvistaa synnyttäjän lisäksi syntyvän lapsen

toiseksi äidiksi. Kokonaisuuden hahmottamista auttaisi, jos perusteluissa kuvattaisiin tällaiset suostumuksen antamiseen ja sen peruuttamiseen liittyvät seikat. Ministeriön näkemyksen mukaan hedelmöityshoitojen vaikutukset vanhemmuuden määräytymisessä tulisi olla johdonmukaisia ja helposti ymmärrettäviä.

Naisjärjestöjen Keskusliitto: Muutos olisi siis parannus nykyiseen tilanteeseen etenkin apilaperheiden osalta. Naisjärjestöjen Keskusliitto kuitenkin painottaa, että naisparin tulee saada tarpeeksi kattavasti tietoa valinnanvapauden laajenemisen ja valintojen tekemisen oikeudellisista vaikutuksista. Siittiöiden valinnasta riippuu, vahvistetaanko naisparille syntyvän lapsen toiseksi vanhemmaksi siittiöt luovuttanut isä vai toinen äiti.

Helsingin kaupunki: Erityisesti äitiyslain voimaantulon jälkeen on käytännössä tullut selväksi, että tarvittaisiin yksi yhteinen ja selkeä hedelmöityshoitotodistus vanhemmuusasioita varten. Helsingin sosiaali- ja terveystoimi pitää tärkeänä, että asiasta säädetään muiden asiakirjojen yhteydessä ja asiakirja voidaan ottaa käyttöön heti vanhemmuuslain tullessa voimaan.

Myös aiemmin kohdassa 6 käsitellyissä kahdessa lausunnossa kiinnitettiin huomiota hedelmöityshoitotodistuksen oikeudelliseen merkitykseen ja tärkeyteen sekä tarpeeseen säätää sen muotomääräyksistä.

Lausuntopalautteesta käy ilmi se, ettei hedelmöityshoitolain osittaismuutos poista sitä lähtökohtaa, ettei lapsen kaikkia tosiasiallisia vanhempia voisi vahvistaa lapsen oikeudellisiksi vanhemmiksi (mm. *Väestöliitto*, *Seta ry*, *Sateenkaariperheet ry*, *yhdenvertaisuusvaltuutettu*).

Väestöliitto: Esityksessä ehdotetaan, että naispareille annetaan mahdollisuus valita hedelmöityshoitojen yhteydessä myös sellaisia siittiöitä, joiden luovuttaja on suostunut isyyden vahvistamiseen. Lapsella voisi kuitenkin jatkossakin olla vain kaksi oikeudellista vanhempaa. Tämä ehto asettaa tällaiset parit hankalaan asemaan ja voi mahdollisesti heikentää lapsen edun toteutumista. He joutuvat punnitsemaan, haluavatko antaa siittiöiden luovuttajalle juridisen vanhemmuuden vai pitääkö sen ei-synnyttävä äiti. Mahdollisuutta kolmannen juridisen vanhemman vahvistamiseksi tällaisessa tilanteessa tulisi selvittää tarkemmin, jotta lainsäädännön valinnoille olisi selkeät perusteet.

Sateenkaariperheet ry: Esitysluonnoksessa ollaan huolissaan toiseksi vanhemmaksi kirjattavien oikeuksien mahdollisesta kollisiosta, ja tämä saadaankin ehkäistyä esitetyillä muutoksilla hedelmällisyyslakiin ja vanhemmuuslakiin.

Tässä täytyy kuitenkin huomata, että apilaperheiden tilanteissa mahdolliset oikeuksien kollisiot johtuvat yksinomaan siitä ongelmallisesta lähtökohdasta lainsäädännössämme, että lapsella voi olla enintään kaksi oikeudellista vanhempaa. Tämä lainsäädännön peruslähtökohta ei tunnusta perheiden nykyistä moninaisuutta eikä turvaa lapsen oikeutta tosiasiallisiin vanhempiinsa, minkä voidaan nähdä rikkovan räikeällä tavalla lapsen oikeusturvaa.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu: Tämä tukee sitä lähtökohtaa, että lapsella on oikeus tuntea biologinen syntyperänsä, ja yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa tätä muutosta. Kuitenkin muutos tarkoittaisi, että ehdotuksen nyky muodossa siittiöiden luovuttajalle vahvistettava vanhemmuus sulkee pois toisen samassa kodissa lapsen kanssa elävän vanhemmuuden tunnustamisen. Tämäkin puoltaa sitä, että mahdollisuutta vanhemmuuden tunnustamiselle useammalle kuin kahdelle vanhemmalle selvitetään edelleen.

Ehdotus nähdään osin ongelmallisena myös yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Ehdotus kohtelisi naispareja eri tavalla kuin mies-naispareja ja miespareja. Myös *Lasten oikeudet ry:n* lausunnossa katsotaan, ettei tätä voida pitää tasa-arvoisena lähtökohtana.

Osa lausunnonantajista esittää hedelmöityshoitolakiin ehdotettua laajempia muutoksia. *Ihmisoikeusliitto* pitää tärkeänä uudistaa hedelmöityshoitolakia kokonaisvaltaisemmin siten, että se huomioisi eri perhemuodot ja henkilöiden ja perheiden monenlaiset tilanteet ja toiveet nykyistä paremmin.

Tasa-arvovaltuutetusta myös hedelmöityshoitolakia on tärkeä tarkastella sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten erityistilanteiden kannalta viimeistään translain uudistamisen yhteydessä. Tasa-arvovaltuutettu on todennut, että sukupuolensa korjaavien henkilöiden on saatava samat lisääntymistä edistävät palvelut kuin muidenkin esimerkiksi sulusolujen tallentamisessa ja hedelmöityshoidoissa (TAS 297/2013).

Lausuntopalautteessa mm. ehdotetaan, ettei hoitojen tulisi perustua henkilön juridiseen sukupuoleen vaan hoidon tarpeeseen (mm. *Trasek ry, Monimuotoiset perheet -verkosto, Sateenkaariperheet ry*).

Trasek ry katsoo, ettei lakiesitys tuo yksilöitä yhdenvertaiseen asemaan myöskään hedelmöityshoitojen osalta. Transsukupuolisen miehen on saatava samat lisääntymistä edistävät palvelut kuin juridisten naisten. Hoitojen tulee perustua lääketieteelliseen hoidontarpeeseen, eikä juridiseen sukupuoleen. Sairausvakuutuslakia on jo muutettu siten, että synnyttäjäksi voi olla mies.

Trans ry katsoo, että naispareja koskevien hedelmöityshoitojen laajentaminen on hyvä ja tavoiteltava muutos. Hedelmöityshoitoja kehittäessä on varmistettava, että myös parit joissa toinen tai molemmat vanhemmat kuuluvat sukupuolivähemmistöön saavat enemmistöön verrattuna yhdenvertaisia hedelmöityshoitoja.

Lisäksi muutama lausunnonantaja esittää, että myös nais-miesparien tulisi voida saada valita, vahvistetaanko sukusolujen luovuttaja isäksi vai ei (*Seta ry, Monimuotoiset perheet -verkosto, Sateenkaariperheet ry*).

Setan mielestä hedelmöityshoitojen muutosta ei ole tarpeen rajoittaa vain naispareille vaan sama mahdollisuus olisi luonteva antaa myös eri sukupuolta oleville pareille, tämä huomioisi paremmin perheiden monimuotoisuuden ja perheellistymistapojen todellisuuden.

Monimuotoiset perheet -verkosto ja *Sateenkaariperheet ry* ehdottavat, että myös vaikiintuneessa parisuhteessa elävän olisi voitava saada hedelmöityshoitoja ilman puolison erillistä suostumusta, jos puolisoa ei tulla vahvistamaan lapsen toiseksi vanhemmaksi. Selkeyttä toivotaan myös RIVF-hoitojen osalta (*Trasek ry, Monimuotoiset perheet -verkosto, Sateenkaariperheet ry*).

Sateenkaariperheet ry: Hedelmöityshoitolaian ei pitäisi ylipäättään edellyttää sitä, että puolisoita voitaisiin hoitaa vain puolisoina. Lisääntymisoikeuksien ei pitäisi olla tällä tavoin ehdollisia henkilön puolison suostumuksesta. Hedelmöityshoidot lahjasoluilla pitäisi mahdollistaa myös parisuhteessa eläville yksin siten, että vain vanhemmuutta toivova vahvistetaan lapsen vanhemmaksi. Puolison suostumus tarvittaisiin vain, jos tarkoituksena on vahvistaa puolisoakin vanhemmaksi. Tässäkin tilanteessa vanhemmuuden vahvistaminen onnistuisi tehokkaasti ja täsmällisesti vahvistamalla se osapuolten sopimuksen mukaisesti.

Monimuotoiset perheet -verkosto: Hedelmöityshoitolaissa tulisi myös selkeyttää ero nk. RIVF-hoitojen ja sijaissyntyysjärjestelyjen välillä. RIVF-hoidoissa naisparin toisen osapuolen hedelmöitetty munasolu istutetaan toisen osapuolen kohtuun. Näin voi olla tarpeen toimia, jos esimerkiksi toisella osapuolella on toimivat munasolut, mutta ei kohtua, ja toisella toimiva kohtu, mutta vaikeuksia hedelmöityä omilla munasoluilla. Nämä järjestelyt eivät ole sijaissyntyysjärjestelyjä vaan parin omilla munasoluilla toteutettua hedelmöityshoitoa. Hedelmöityshoitoklinikoiden käytäntöjen selkiyttämiseksi tällaisten järjestelyjen sallittavuuden tarkentaminen lainsäädännössä on tarpeen.

10 Muita huomioita

Synnyttäneen äidin äitiyden selvittäminen

Lausuntopalautteessa tuotiin laajalti esiin synnyttäneen äidin äitiyden selvittämiseen liittyvä sääntelytarve, joka nähtiin kriittisenä (mm. *Maahanmuuttovirasto, Helsingin käräjäoikeus, DVV, Suomen Setlementtiliitto, Lastenvalvojat ry, Helsingin kaupunki, Espoon kaupunki, Vantaan kaupunki, THL*). Asian kiireellisyyttä ja käytännön tärkeyttä korostettiin useassa lausunnossa. Lapsen edun nähdään vaativan sitä, että myös synnyttäneen äidin äitiys on voitava tarvittaessa selvittää. Asian tunnustetaan sivuavan myös sijaissynnytyksymystä (*Maahanmuuttovirasto*).

Maahanmuuttovirasto: Suomessa on viime vuosina rekisteröity väestötietojärjestelmään lukuisia lapsia, joiden synnyttänyt äiti ei ole tiedossa. Lapsi saattaa esimerkiksi olla lähtöisin maasta, josta ei ole saatavissa syntymätodistusta tai muuta sellaista todistusta, joka todistaisi, kuka lapsen on synnyttänyt. Edelleen on erilaisia tilanteita, joissa luotettavaa syntymätodistusta tai vastaavaa ei ole. Lapsi ja äiti/vanhempi ovat saattaneet joutua pakenemaan kotimaasta ilman että todistus on tullut mukaan tai se on saattanut kadota matkalla, tai sellaista ei ole koskaan hankittu, vaikka se olisi ollut mahdollista.

Helsingin käräjäoikeus kiinnittää huomiota siihen, ettei tuomioistuimien lainsäädäntömme mukaan voi määrätä oikeusgeneettistä tutkimusta synnyttäneen äidin äitiyden selvittämiseksi. Kysymyksessä on sinänsä erillinen kokonaisuus ja uudistustarve. Saamiemme tietojen mukaan puute onkin jo oikeusministeriössä tiedossa ja selvitettävänä. Helsingin käräjäoikeus haluaa muistuttaa tästä lausunnossaan ja samalla kiirehtiä myös tuon asiakokonaisuuden tarkastelua.

DVV:n arvion mukaan tapaukset ovat lisääntyneet sekä äitiyteen liittyvissä rekisterimerkintäasioissa että isyyden vahvistamisprosessissa. Tällä hetkellä tapauksia koskeva soveltamiskäytäntö ei ole yhdenmukaista. Digi- ja väestötietoviraston näkemyksen mukaan näitä tapauksia ei voida ratkaista yksiselitteisesti voimassa olevan lainsäädännön avulla, eikä ehdotettu vanhemmuuslaki muuta tilannetta. Digi- ja väestötietovirasto pitää asianosaisten aseman sekä soveltamiskäytännön yhdenmukaistamisen kannalta tarpeellisena, että oikeus-tilaa selvennettäisiin tarkoituksenmukaiseksi katsottavalla tavalla.

Vantaan kaupunki: Olisi tarkoituksenmukaista, että tilanteessa, jossa henkilöt rekisteröidään Suomen väestötietojärjestelmään, myös heidän välittömät, lain nojalla määräytyvät sukulaisuussuhteet rekisteröitäisiin. Nyt näitä tietoja on pyritty yhä enenevässä määrin rekisteröimään isyyden vahvistamisprosessin

kautta. Asiassa korostuu myös Digi- ja väestötietovirastosta ja Maahanmuuttovirastosta saadun neuvonnan tarve sukulaisuussuhteiden rekisteröimiseksi.

Helsingin kaupunki: Tarve sääntelylle on suuri. Yksinkertainen menettely sääntäisi äitiyden selvittämiseen käytettäviä muita viranomaisresursseja ja olisi ennen kaikkea lapsen edun mukainen ratkaisu.

Vaikutusarvioinnit

VM katsoo, että esityksen vaikutusarviointiin tulisi sisällyttää myös tiedonhallintalain mukainen muutosarviointi.

VM:n näkemyksen mukaan esityksellä tulee olemaan vaikutuksia viranomaisten tietoaaineistoihin sekä tietojärjestelmiin, mutta ehdotuksesta ei käy kaikilta osin ilmi, miten vaikutukset ovat tältä osin ehdotuksessa arvioitu ja miten säännökset tulevat vaikuttamaan ehdotuksessa esitettyjen viranomaisten tiedonhallintaan muun muassa tiedonhallinnan vastuiden, tietoturvallisuustoimenpiteiden, tietoaaineistojen muodostamisen ja luovutuksen tai asianhallinnan vaatimusten osalta.

Osassa lausunnoissa kiinnitettiin huomiota tarpeeseen täydentää myös esityksen lapsi-, tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusvaikutusarvioita (esim. *MLL, lapsiasiavaltuutettu, Suomen ortodoksinen kirkko, Seta ry, Monimuotoiset perheet -verkosto, Suomen UNICEF ry, Tane, Amnesty*). Erityistä huomiota kiinnitettiin sateenkaariperheiden lasten aseman arviointiin.

Seta katsoo, että luvussa 4 tehty vaikutusarviointi on suppea esityksen tavoitteiden suppeuden takia. *Seta* pitää vakavana ongelmana sitä, että valmistelussa ei ole selvitetty vaikutuksia niihin lapsiin, jotka kasvavat useamman kuin kahden vanhemman perheissä. On huolestuttavaa, ettei useamman kuin kahden juridisen vanhemman tunnustamisen mahdollisuutta ole edes selvitetty.

Toisaalta *Lastensuojelun Keskusliitto* katsoo, että esityksen lapsivaikutusten arviointi on tehty lakiesityksen laajuuteen nähden riittävän kattavalla tavalla ja arvioinnissa on kiinnitetty huomiota lapsen oikeuksien kannalta keskeisiin näkökulmiin.

Lapsen kuuleminen

Osa lausunnonantajista painottaa lapsen kuulemisen tärkeyttä sekä osana lainvalmistelua että osana vanhemmuuden selvittämismenettelyä (mm. *lapsiasiavaltuutettu, Suomen Setlementtiliitto ry, Suomen UNICEF ry*).

Suomen Settlementiliitto ry: Lasten oikeuksien toteutumisen kannalta on erittäin tärkeää, että lapsia ja nuoria kuullaan ja osallistetaan heitä koskevissa yhteiskunnallisissa asioissa ja päätöksissä, myös esim. lainsäädäntötyössä, ei pelkästään yksittäisissä perheoikeudellisissa kysymyksissä ja riidoissa. Vanhemmuuslaki on yksi tärkeimpiä lakeja koskien lapsia itseään, heidän vanhempiaan ja perhemalleja, jolla on vaikutusta lapsiin ja heidän oikeuksiin mm. hyvään kasvuun, tietoon alkuperästään, sekä perintöoikeudellisiin asioihin.

Lapsiasiavaltuutettu kiinnittää huomiota lopuksi lapsen kuulemiseen vanhemmuuden selvittämisen tai sen keskeyttämisen yhteydessä. Säännöksissä 15 vuotta täyttäneelle lapselle annetaan mahdollisuus vaikuttaa vanhemmuuden selvittämiseen. Ikäraja on yhdenmukainen hallintolaissa (434/2003) säädetyin vajaan puoleen puhevaltaa koskevan 14 §:n kanssa. Lapsiasiavaltuutettu esittää harkittavaksi tulisiko säännösten avulla todeta, että myös tätä nuoremman lapsen mielipide tulisi selvittää lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla.

SM kiinnittää huomiota siihen, ettei YK:n yleissopimusta vammaisten henkilöiden oikeuksista ole huomioitu esityksessä.

Lapsen edun pykälä

Pari tahoja esittää lapsen edun pykälän säätämistä vanhemmuuslakiin (*Suomen UNICEF ry, Lasten oikeudet ry*).

Suomen UNICEF ry ehdottaa, että lapsen edun näkökulmaa vahvistettaisiin lisäämällä vanhemmuuslakiin lapsen edun pykälä, kuten esimerkiksi lastensuojelulaissa, varhaiskasvatuslaissa, sosiaalihuoltolaissa ja adoptiolaisissa.

Lasten oikeudet ry lisäksi esittää lakiin lisättäväksi kirjauksen, jossa lapsia koskevissa asioissa ennakkopäätösten käyttö kielletään, mikäli ennakkopäätös on tehty ennen lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 60/1991) kansallista voimaan saattamista tai päätöksessä ei muuten ole huomioitu lapsen edun arviointia. Samasta asiasta lausuu myös *yksityishenkilö 2*.

Tiedottaminen ja kouluttaminen

Lausuntopalautteessa korostettiin sekä vanhempien tiedottamisen tärkeyttä että viranomaisten ohjeistusta ja koulutusta (esim. *apulaisoikeusasiamies, Monimuotoiset per-*

heet -verkosto, MLL, Rovaniemen kaupunki, Espoon kaupunki, Tehy ry, Lastenvalvojat ry). Lastenvalvojen käyttöön toivottiin käsikirjaa vanhemmuusasioista (mm. *Lastenvalvojat ry, Monimuotoiset perheet -verkosto*).

MLL pitää välttämättömänä tuleville vanhemmille annettavaa riittävää tiedottamista vanhemmuuslain sisällöstä. Tämän ja lain oikean soveltamisen varmistamiseksi tarvitaan työntekijöiden riittävää koulutusta uudesta lainsäädännöstä. *MLL* korostaa myös lain toimeenpanon seurantaa ja jälkiarvioinnin toteuttamista. Jälkiarvioinnissa on arvioitava lakiuudistuksen toteutuneet vaikutukset ja sen perusteella on arvioitava mahdolliset lainsäädännön korjaustarpeet.

Monimuotoiset perheet -verkosto toivoo, että riittävästi resursoidut koulutukset sekä käsikirja laaditaan, jotta nämä ammattiryhmät osaisivat varmasti hoitaa myös äitiyttään tunnustavien henkilöiden ja muiden harvinaisempien perheiden tilanteet lain mukaisesti ja oikein.

Espoon kaupunki: Lakiehdotuksessa lain voimaantulosta ja ajallisesta soveltamisesta säädetään pykälissä 69 – 75. Voimaantulosäännökset olisivat arki-työn näkökulmasta edelleen monimutkaisia, kuten sitä edeltäneissäkin laeissa. Tämä olisi syytä ottaa huomioon koulutuksessa säännöksiä konkreettisilla esimerkeillä avaten.

Lisäksi useat tahot esittivät pykäläkohtaisia teknisluonteisia muutoksia sekä tarkennusehdotuksia säännöskohtaisiin perusteluihin. Lausunnoissa kiinnitettiin huomiota muun muassa terminologisiin epä johdonmukaisuuksiin sekä selvennystarpeisiin (esim. *UM, Lastenvalvojat ry, Helsingin kaupunki, THL, DVV, tasa-arvovaltuutettu, Espoon kaupunki, lapsiasiavaltuutettu, Trans ry*).

Lisäksi *DVV* ja *Sateenkaariperheet ry* esittävät, että ehdotettu vanhemmuuslain 67 § siirrettäisiin kotikuntalakiin. *VM* tarkastelee omassa lausunnossaan samaa asiaa, mutta jättää oikeusministeriön harkittavaksi, katsotaanko kahden äidin tilanteet tarkoituksenmukaisimmaksi ratkaista vanhemmuuslain 67 §:n säännöksellä vai muuttamalla kotikuntalain 2 ja 6 a §:ää osana nyt ehdotettua hallituksen esitystä.

DVV: Luonnoksessa mainittu pykälä ehdotetaan siirrettäväksi kotikuntalain soveltamistilanteita koskevilta osin äitiyslaista vanhemmuuslakiin. Kotikuntalakia säännönmukaisesti soveltavana viranomaisena Digi- ja väestötietovirasto ehdottaa, että säännöstä ei siirrettäisi vanhemmuuslakiin, vaan sen sisältöä vastaavat muutokset tehtäisiin kotikuntalakiin, joka jo muutoin sisältää muut kotikunnan määräytymisen kannalta keskeiset säännökset.

Lain voimaantulo ja täytäntöönpano

Erityistä huomiota kiinnitetään myös lain voimaantuloaikaan. Riskinä nähdään mahdolliset kerrannaisvaikutukset sen johdosta, että ehdotettuun lain voimaantuloajan kohtaan sijoittuu myös muita mittavia uudistuksia.

DVV: Digi- ja väestötietoviraston kannalta ehdotettu aikataulu on päällekkäinen muita virastoa koskevien merkittävien säädösmuutosten kanssa. Henkilötunnuksen uudistamista ja valtion takaaman identiteetin hallinnoimista koskevassa hankkeessa ja digitaalisen identiteetin kehittämisen hankkeessa valmistellaan Digi- ja väestötietoviraston toiminnan kannalta merkittäviä uudistuksia henkilötunnukseen, henkilön väestötietojärjestelmään rekisteröintimenettelyihin sekä tunnistusvälineiden saamisprosesseihin. Näissä hankkeissa valmisteltavien säädösmuutosten on suunniteltu tulevan merkittävilta osin sovellettaviksi 1.1.2023 alkaen, jolloin tarvittavien järjestelmämuutosten toteutukset ja käyttöönotot ajoittuisivat samaan ajankohtaan ennakkotunnustamista koskevien asiakirjojen käsittelyn sähköistämisen kanssa. Myös SOTE-uudistuksen aiheuttamat muutostarpeet väestötietojärjestelmään ja Digi- ja väestötietoviraston tehtäviin vaaliviranomaisena ajoittuisivat näillä näkymin samoihin aikoihin.

THL: Lain voimaantulosuunnitelmaa koskien THL pyytää huomioimaan samanaikaiset muutokset, jotka vaativat merkittäviä resursseja sote-organisaatioilta, niiden tietohallinnoilta sekä tietojärjestelmätoimittajilta. Toteutuessaan sote-uudistus on organisaatioille merkittävä kokonaisuudistus. Lisäksi THL ja sosiaali- ja terveysministeriö (STM) ovat yhdessä päätyneet siihen, että myös sosiaalihuollon rekisteritiedonkeruun ensimmäisen vaiheen uudistus ajoittuu ajankohtaan 1.1.2023. Näin ollen on hyvä huomioida riski, etteivät kaikki toimijat käytännössä pystyisi toteuttamaan useita suunniteltuja muutoksia samanaikaisesti.

Lisäksi riittävän pitkä lain täytäntöönpanoaika nähdään välttämättömänä, jotta sähköinen ilmoitusjärjestelmä sekä tarvittavat lomakkeet olisivat käyttövalmiina lain tullessa voimaan (mm. *Turun kaupunki, Lastenvalvojat ry, Vantaan kaupunki, Rovaniemen kaupunki, DVV, THL*). Myös riittävän kouluttamisen todetaan vievän aikaa.

DVV: Ehdotettujen muutosten täytäntöönpanolle varattu aika on Digi- ja väestötietoviraston arvion mukaan lyhyt. Sähköisen ilmoitusjärjestelmän valmistuminen aikataulussa edellyttää viranomaisyhteistyössä tehtävän lomakkeen tietosisällön ja toteutuksen etupainotteista valmistelua sekä aikaisessa vai-

heessa tehtäviä päätöksiä. Käytännössä ehdotettu aikataulu edellyttää sähköisen asiointiratkaisun toteutuksen suunnittelutyötä jo syksyllä 2021 ennen lainsäädännön ennakoitua hyväksymistä.

Vantaan kaupunki huomauttaa, että lomakkeiden laatimisen jälkeen kuntien tietojärjestelmät tuottaville toimijoille on jäätävä riittävästi aikaa lomakkeiden saamiseksi lastenvalvojien tietojärjestelmiin.

Turun kaupunki: Pidämme myös tärkeänä, että lakimuutoksen myötä laadittavat vanhemmuusasiakirjat olisivat hyvissä ajoin lastenvalvojien käytettävissä. Isyyslain voimaantulon jälkeen 01/2016 sekä lapsenhuoltolain uudistuksen jälkeen 12/2019 kesti useamman kuukauden ennen kuin asiakirjat olivat asiakastietojärjestelmässä lastenvalvojien käytettävissä. Lomakkeiden täyttäminen THL:n sivuilta ja myöhempi siirtäminen tietojärjestelmään kuormitti lastenvalvojia ja ruuhkautti työtilannetta.

Lastenvalvojat ry esittää lisäksi toiveen, että lomakkeiden suunnittelussa olisi mukana myös käytännön lastenvalvojaytyötä tekeviä henkilöitä.

Muut

Rovaniemen kaupunki pitää puutteellisena sitä, ettei lakiin ole kirjattu raskauden aikaisen tunnustamisen edellytykseksi vakiintunutta parisuhdetta.

Suomen Asianajajaliiton mukaan mielipiteet mahdollisuudesta antaa tunnustamislausuma edelleen myös vihkimisviranmaiselle ovat liiton piirissä jonkin verran jakautuneet.

Liite

Esitysluonnoksesta pyydettiin tai saatiin lausuntoja seuraavilta tahoilta (lausunnon antaneet merkitty *:llä).

Ahvenanmaan valtionvirasto

Amnesty International Suomen osasto ry (Amnesty)*

Appelmedi

Aura Klinikka

Dextra

Digi- ja väestötietovirasto (DVV)*

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia (apulaisoikeusasiamies)*

Espoon kaupunki*

Etävanhempien liitto ry*

Fertinova Jyväskylä

Gynova Oulu

Helsingin hallinto-oikeus* (ei lausuttavaa)

Helsingin hovioikeus

Helsingin kaupunki*

Helsingin käräjäoikeus*

Helsingin oikeusaputoimisto

HUS/HYKS/NKL/hedelmöityshoidot

Ihmisoikeusliitto*

Imatran kaupunki

InOva

Kainuun keskussairaala/hedelmöityshoidot

Kajaanin kaupunki

Kansaneläkelaitos (Kela)*

Keski-Suomen sairaanhoitopiiri (Aster-projekti)*

Kokkolan kaupunki

Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä*

KYS/hedelmöityshoidot

Lapsiasiavaltuutetun toimisto*

Lasten oikeudet ry*

Lastensuojelun Keskusliitto ry*

Lastenvalvojat ry*

Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri*

Maahanmuuttovirasto*

Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry (MLL)*

Mehiläinen Felicitas Helsinki/Lappeenranta/Oulu/Turku

Miessakit ry*

Miesten tasa-arvo ry*

Monimuotoiset perheet ry*

Naisasialiitto Unioni ry*

Naisjärjestöjen Keskusliitto*

Naisjärjestöt yhteistyössä, NYTKIS ry*

Opetus- ja kulttuuriministeriö* (ei lausuttavaa)

Oulun käräjäoikeus*

Ovumia fertinova Tampere

Ovumia Helsinki

OYKS/hedelmöityshoidot

Pelastakaa Lapset ry

Pohjois-Karjalan ks/hedelmöityshoidot

Pohjois-Savon käräjäoikeus* (ei lausuttavaa)

PPSHP – OYS, Lasten ja naisten tulosalue*

PSHP, hormoni- ja lapsettomuusklänikka*

Rovaniemen kaupunki*

Satakunnan ks/hedelmöityshoidot

Sateenkaariperheet ry*

Seinäjoen ks/hedelmöityshoidot

Seta ry*

Sisäministeriö (SM)*

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira)*

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM)*

Suomen Asianajajaliitto*

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallitus

Suomen Kuntaliitto*

Suomen Kätilöliitto ry

Suomen Lakimiesliitto*

Suomen ortodoksinen kirkko*

Suomen Settlementiliitto ry*

Suomen UNICEF ry*

Tampereen kaupunki*

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (Tane)*

Tasa-arvovaltuutetun toimisto*

TAYS/hedelmöityshoidot

Tehy ry*

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)*

Tietosuojavaltuutetun toimisto (apulaistietosuojavaltuutettu)*

Trans ry*

Trasek ry*

Tuomioistuinvirasto

Turun kaupunki*

TYKS/hedelmöityshoidot

Ulkoministeriö (UM)*

Valtiovarainministeriö (VM)*

Vantaan kaupunki*

Väestöliitto ry*

Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto*

Kaksi yksityishenkilöä*

Ålands landskapsregering*

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-1172 (PDF)
ISBN 978-952-259-819-6 (PDF)